

# NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOG ÉS NEMZETKÖZI BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

## OTKA K63795. sz. projekt zárójelentése

**Prof.Dr.Farkas Ákos**

**egyetemi tanár, intézetigazgató**

**MEÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete**

### **I. A téma nemzetközi és hazai előzményei**

A nemzetközi büntetőjog-tudomány kérdéseinek nemzetközi szinten történő beható vizsgálata több mint egy évszázadra vezethető vissza. A jelzett időszakban lefolytatott kutatások a II. Világháborúig különösen a humanitárius nemzetközi jog (nemzetközi bűncselekmények és nemzetközi büntetőbíráskodás), valamint a jogsegély típusú nemzetközi bűnügyi együttműködés problémájára koncentráltak. 1945 után a nemzetközi büntetőjog tudományterülete, illetve annak tárgya differenciálódott, s a fentebb említett kutatási területek mellett hangsúlyt helyez a korábban is megjelent, de kevésbé fókuszált transznacionális bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés igényére, a nemzetközi bűnözés megelőzésére, a nemzetközi rendőri együttműködés formalizálására, a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás regionalizációs törekvések által implikált újabb kihívásaira. Ezt a folyamatos kutatói érdeklődés, köszönhetően a különböző regionális nemzetközi konfliktusoknak, a 2000 utáni első évtizedben is fennmaradt..

A téma hazai vizsgálatával összefüggésben hangsúlyozandó, hogy 1995 után szaporodtak meg a témában írt publikációk. A megjelent írások túlnyomó része azonban a nemzetközi bűnözés kriminológiai vonatkozásait érintette, kevésbé hangsúlyozta a rendszertani és dogmatikai megközelítés szükségességét. A kutatások különösen két irányban folytak: egyrészt az európai büntetőjog kérdései, másrészt a nemzetközi bűnügyi jogsegély és annak újabb formái, továbbá ezek viszonya az egyéb kooperációs területekhez.

## II. A kutatások által átfogott terület

Dacára az eddig lefolytatott széleskörű kutatásoknak, számos téma maradt feldolgozatlanul. Ezek közé tartoznak a következők:

- a nemzetközi büntetőjog-tudomány fogalmi, rendszertani kérdései
- a nemzetközi és európai büntetőjog fogalma és egymáshoz való viszonyuk
- a nemzetközi és európai büntetőjog forrásai
- a nemzetközi szervek szerepe a nemzetközi és az európai büntetőjog alakításában és érvényesítésében
- a nemzetközi és európai büntetőjog és a szuverenitás viszonya
- a büntető joghatóság megalapozása és a joghatósági konfliktusok feloldásának módozatai
- a nemzetközi büntetőjogi felelősség rendszere
- a nemzetközi bűncselekmények dogmatikája
- a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás fórumrendszere
- a nemzetközi büntetőbíráskodás története, jelene és jövőbeni perspektívái
- a nemzeti és a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás egymáshoz való viszonya
- a nemzetközi büntetőjogi együttműködés operatív vonatkozásai, rendszertani kérdései
- a nemzetközi rendőrségi együttműködés helye és szerepe a nemzetközi büntető igazságszolgáltatásban (ide értve az egységes bűnügyi nyilvántartás kialakításának kérdéseit)
- a kölcsönös elismerés elve és a bizonyítás kérdései a nemzetközi büntetőjogban

- a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás eljárásjogi vonatkozásai (a vádemelés problematikája, a terhelti jogok, a védelemhez való jog, a sértett jogai, a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesítése, ne bis in idem, jogorvoslati jog)

A felsorolt témákkal kapcsolatban összefoglaló munkák, monográfiák kutatásunk befejezéséig is csak szórványosan jelentek dacára annak, hogy a nemzetközi büntetőjog és büntető igazságszolgáltatás szempontjából ezek alapvető, kiemelkedő jelentőségű kérdések, amelyek megválaszolása nélkül a szintézis elképzelhetetlen.

Ezek közé tartoznak egyebek mellett

- ~ KLIP, A.: *European Criminal Law (Intersentia, 2009)*
- ~ SCHABAS, W.: *Genocide in International Criminal Law (Cambridge University Press), 2009*
- ~ BASSIOUNI, M.Charif: *The Institutionalization of Torture Under the Bush Administration (Intersentia, 2010)*

A projekt a felsoroltak témák közül az alábbiak kutatását tűzte ki célul:

- a nemzetközi és európai büntetőjog és a szuverenitás viszonya
- a büntető joghatóság megalapozása és a joghatósági konfliktusok feloldásának módozatai
- a nemzetközi szervek szerepe a nemzetközi és az európai büntetőjog alakításában és érvényesítésében
- a nemzetközi igazságszolgáltatás fórumrendszere
- a nemzetközi büntetőjogi felelősség rendszere
- a nemzetközi bűncselekmények dogmatikája
- a nemzetközi büntetőbíráskodás története, jelene és jövőbeni perspektívái
- a nemzeti és a nemzetközi igazságszolgáltatás egymáshoz való viszonya

- a nemzetközi büntetőjogi együttműködés operatív vonatkozásai, rendszertani kérdései
- a nemzetközi rendőrségi együttműködés helye és szerepe a nemzetközi igazságszolgáltatásban (ide értve az egységes bűnügyi nyilvántartás kialakításának kérdéseit)
- a kölcsönös elismerés elve és a bizonyítás kérdései a nemzetközi büntetőjogban

### **III. A kutatásban résztvevő kutatók**

A pályázatot elnyerő kutatói team tagjai a Miskolci Egyetem Bűnügyi Tudományok Intézetének oktatói és kutatói voltak (Prof.Dr.Farkas Ákos vezető kutató, Dr.Kis László doktorandusz, Dr. M. Nyitrai Péter egyetemi adjunktus, Dr. Sántha Ferenc egyetemi adjunktus) akik már önállóan is értékes tudományos eredményekkel büszkélkedhettek, és kutatási területük szorosan kapcsolódik a pályázat témájához.

A team tagjai közül a kutatási periódus alatt ketten, Dr. Kis László, illetve Dr. M. Nyitrai Péter szakmai karrierjüket máshol folytatták. Dr. M. Nyitrai Péter a Győrbe, a Szécheny István Egyetem Állam- és Jogtudományi Karára kapott egyetemi docensi kinevezést, míg Dr. Kis László Budapesten kezdett egyéni ügyvédi karrierbe. Azonban mindketten továbbra is közreműködtek a kutatásokban.

Változás következett be az eredetileg egyéni kutatói megbizással érintett személyek körében. Dr. Gellért Balázs egyetemi docens, illetve Dr. Kis Norbert megnövekedett munkaterheikre hivatkozással megváltak a kutatói teamtől. Helyükre az OTKA Társadalom- és Bölcsészettudományi Kollégiuma vezetőjének engedélyével Dr. Bartkó Róbert, Dr. Nagy Klára a Szécheny István Egyetem ÁJK oktatói, illetve Dr. Dávid Lilla doktoranda, valamint Dr. Kovács Levente ügyvéd (korábban doktorandusz a Miskolci Egyetemen) kaptak egyéni kutatói megbízást.

Ezek a változások a kutatási feladatok megvalósítására kihatottak. Ennek elsősorban a témák monografikus feldolgoása látta a kárát.

#### **IV. A kutatási eredmények**

A megváltozott körülmények ellenére projekt megvalósítása során a magyar szakirodalomban elsőként végeztünk kutatásokat az un. nemzetközi jogi bűncselekmények – háborús- és emberiség elleni bűncselekmények, a kínzás, illetve a népirtás – jogtörténeti és dogmatikája körében, illetve mutattuk a nemzetközi büntetőbíróságok erre vonatkozó gyakorlatát.

A kutatás során a hangsúlyt a nemzetközi büntetőjogi felelősség speciális formáinak – az előjáró (parancsnok) speciális felelőssége, joint criminal enterprise, az állam büntetőjogi felelőssége - feldolgozására helyeztük, illetve elemzésre kerültek a nemzetközi büntetőjogban és a nemzetközi jogban szabályozott büntethetőségi akadályok. Végül vizsgálat tárgyát képezte a nemzetközi büntetőbíráskodás kérdésköre, figyelemmel elsősorban a jogtörténeti előzményekre, illetve az ad hoc nemzetközi törvényszékek, illetve a Nemzetközi Büntetőbíróság működésére, az ezek előtt folyó bizonyításra. Ezen túlmenően kutatások kiterjedtek az EU büntetőjogi együttműködési rendszerére a jövőbeni fejlődési irányaira. Ezen a területen belül a magyar kutatások között elsőként foglalkoztunk a terrorizmus és a titkos információszerezés európai dimenzióinak jogi aspektusaival.

A kutatások eredményeként számos tanulmány készült, egy PhD értekezés került benyújtásra az ME ÁJK Deák Ferenc Doktori iskolájába. A másik, a terrorizmus kérdéseit feldolgozó értekezés elkészülte 2010. szeptemberére várható. A kutatások eredményeinek összegzésére a „Nemzetközi büntetőjog és nemzetközi büntető igazságszolgáltatás” című, 2009. november 20-án a Magyar Bíróképző Akadémián megrendezett konferencián került sor. Ezt megelőzően a kutatás részeredményeinek bemutatása céljából 2009. április 24-én „Egységesezés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban” című Miskolcon rendezett konferencián Prof. Dr. Farkas Ákos a Nemzetközi Büntetőbíróság előtti bizonyítási eljárás során felmerülő problémákról, Dr. Sántha Ferenc az előjárók nemzetközi büntetőjogi felelősségéről, illetve Dr. M.

Nyitrai Péter a nemzetközi büntetőjogi felelősség kollektív jellegének mibenlétéről tartott tudományos előadást.

## **V. Az egyes kutatási eredmények rövid áttekintése**

**1.** A kutatás egyik alapvető témája a nemzetközi bűncselekmények fogalmának tisztázása volt. Ennek kapcsán Nyitrai Péter megállapította, hogy a nemzetközi bűncselekmény koncepciójának felvázolása bár elsősorban a nemzetközi bűncselekmény fogalmának, fogalmi elemeinek meghatározására törekszik, de nem pusztán ezt a törekvést fedi le. Ettől a struktúra, a nemzetközi bűncselekmény megjelenésének közege sajátosságánál fogva tágabb dimenzióba helyezi a gondolkodást, s csak az ezen tágabb aspektus válhat arra alkalmassá, hogy a nemzetközi bűncselekmény (büntetőjog)dogmatikai elemeit is megfelelően vizsgálhassuk. Így kell arra sor kerüljön, hogy a nemzetközi büntetőpolitika részeként megjelenő kriminalizáció megvalósulásának tartalmi és formai sajátosságait, a nemzetközi jogellenesség punitív ismérveit, valamint a büntető hatalom megalapozásának és gyakorolhatóságának alapvető összefüggéseit is a nemzetközi bűncselekmény fogalmi elemeinek feltárására irányuló vizsgálódás „társtémáivá” tegyük.

A nemzetközi büntető igazságszolgáltatás rendszerében a büntetés elsődleges célja a nemzetközi béke-és biztonság fenntartása, míg a nemzeti büntető igazságszolgáltatás keretében az állami-társadalmi rend megőrzésének igénye mellett a terhelt reszocializációjára törekvés is erőteljesen előtérbe kerül. Ezzel szoros összefüggésben a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás rendszerében elsősorban a megtorló büntetőpolitikára helyeződik a hangsúly, míg a nemzeti büntetőjogok az általános és különös megelőzést részesítik előnyben. Amíg a speciális prevenciót a nemzetközi bűnügyi jogsegély-jog bizonyos kooperációs formái az indirekt nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszerben több-kevesebb sikerrel biztosítják, a generális prevenció a nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszerben jelen pillanatban

minden téren nehezen tud érvényesülni. A nemzetközi büntetőjognak nem létezik ugyanis a nemzeti büntető igazságszolgáltatási rendszerekhez hasonló konzisztens és hatékony kényszermechanizmusa, illetve struktúrája, s így a büntető igazságszolgáltatás effektivitása és ezen keresztül a kiszabott büntetések elrettentő hatása nehezen mérhető.

Miután a fentiekben rögzítettek szerint nem alakult ki egységes nemzetközi büntetőpolitika, és így nem került elfogadásra a Nemzetközi Büntető Kódex sem, a nemzetközi védelemben részesítendő jogtárgyakat sértő, vagy veszélyeztető cselekmények intenzív kriminalizációjára és kodifikációjára irányuló univerzális törekvések *ad hoc*, illetve ötletszerű jogalkotási eredményeket produkáltak. Ennek oka több tényező szükségszerű együtthatasában érhető tetten. Ezek közül egyrészt különösen az a faktor emelendő ki, miszerint a bűncselekménnyé nyilvánítás folyamata meghatározott delictum-kategóriákra koncentrált, s az azokba sorolt bűncselekmények a saját maguk önállósult rendszerében fejlődtek, anélkül, hogy a mai napig sikerült volna a nemzetközi bűncselekmény általános fogalmát, fogalmi rendszerét, illetve a releváns források struktúrális, metodológiai összhangját megalkotni, s ennek segítségével a bűncselekmények tényállási elemeit egymásra tekintettel, s nem pedig „egymás mellett” alakítani. Nem kristályosodott ki továbbá a nemzetközi bűncselekmények kriminalizációs politikájának univerzálisan tekintetbe veendő kritériumrendszere sem, mihez az is hozzájárult, hogy a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítás nem csak nemzetközi jogi eszközök, illetve források révén fejlődött, hanem annak eredeti nemzeti jogi kriminalizáció is alapjául szolgált.

Mindehhez képest a jogirodalom is változatos álláspontokat tartalmaz a nemzetközi bűncselekménnyé nyilvánítás szempontjainak tekintetében. *Irk Albert* rámutatott arra, hogy a nemzetközi kriminálpolitika egységes kritériumainak kialakítását célzó minden törekvés arra az alapállásra kell helyezkedjen, miszerint „a nemzetközi kötelezettségek megsértéséből...csak úgy lehet a nemzetközi bűncselekmény különféle tényálladékait kialakítani, ha a fennálló nemzetközi szabályokat a világ

valamennyi népe egyformán tiszteli, ha azokat igazságosnak tartja és így az azokkal biztosított rendet valóban jogrendnek ismerheti el...”.

Az I. Világháborúban vesztes államok ellenérzéseit tükrözve a szerző az államok szuverenitásának és egyenlőségének jelentőségét hangsúlyozta, s úgy vélekedett, hogy „...amikor a jog tesz különbséget győző és legyőzött államok között, s amikor ez utóbbiakra bizonyos államok autarkijája terpeszkedik rá, s teszi őket életképtelenné, nem várható el az utóbbi államok népeitől, hogy a rájuk egyoldalúan kényszerített szabályokat sérthetetlennek tekintsék, hogy azok megsértését nemzetközi bűncselekményként elítéljék”.

A nemzeti-nemzetközi büntetőpolitikai álláspontok heterogén természete és tartalma ellenére ugyanakkor mégis tetten érhető néhány kritérium, amely a nemzetközi bűncselekményé nyilvánítás folyamatában alapvető jelentőséggel bír. Ilyennek minősül az a körülmény, amikor a tilalmazott cselekmény jelentős nemzetközi érdeket sért, így különösen a nemzetközi békét- és biztonságot veszélyezteti, valamint ha a cselekmény kirívóan embertelen és a nemzetközi közösség, illetve az emberiség közös értékeit, érdekeit sérti. Alapkritériumként szolgál az is, ha a cselekmény nemzetközi kihatású, megvalósítása több államot érint akár az elkövető, akár a sértett eltérő állampolgársága, vagy a felhasznált eszközök természete révén, illetőleg amennyiben a cselekmény nemzetközileg védett személyt támad. *Bassiouni* egy quasi-generálklauzula figyelembe vételét is megfontolásra javasolja, amikor úgy vélekedik, hogy akkor is helye kell legyen nemzetközi bűncselekményé nyilvánításnak, ha a cselekmény nemzetközileg védendő egyéb olyan érdeket sért, amely súlyánál fogva nem illeszkedik ugyan az előbbieken említett kategóriába, ám azt a tilalmazott cselekmény természetére tekintettel nemzetközi kriminalizációval lehet a leghatékonyabban megvédeni.

A nemzetközi bűncselekmény koncepciójának minél hatékonyabb és intenzívebb egységesítésére irányuló törekvések eredményességét alapvetően a nemzetközi



büntetőjog fogalmi és fenomenológiai meghatározásának erőteljes pluralizmusa, illetve az alkalmazott terminusok sokszor jelentős átfedéseket mutató természete határozza meg. Jelen pillanatban minden érdemi fejleménytől függetlenül még mindig erőteljesen megkérdőjelezhető egy egységes nemzetközi büntetőjogi dogmatika kialakíthatósága, illetve általában az, hogy a terminológiai különbségtételre törekvő, illetve azok eredményeit összefűző definíciók a nemzetközi büntetőjog átláthatóságának és koherens rendszerének megfelelő alapjai legyenek.

*Albin Eser* és *Otto Lagodny* ezzel kapcsolatos álláspontja keretében olyan messzire jut, hogy magát a „nemzetközi büntetőjog” kifejezést nem is tartja megfelelőnek a jogterület valódi tartalmi körének jelölésére, lévén nézetük szerint e kategória a nemzetközi büntető igazságszolgáltatási rendszernek csak egy szeletét fedi le. Arra is rámutatnak, hogy sokszor a „nemzetközi” jelző használatával előállott konnotatív helyzet a téma dogmatikai alapkérdéseiben kevésbé jártas érdeklődőt a diszciplína valós tartalmát illetően is megtévesztheti (pl. ha kizárólag egy, a nemzetközi jog keretében elhelyezkedő büntetőjog léte, vagy a nemzetközi jogi források szerepének kizárólagosságára asszociál). Ehhez képest a „nemzetközi büntetőjog” fogalmának különböző meghatározásai nem produkálhatnak a tárgykörébe tartozó alapkérdésekben, így különösen a nemzetközi bűncselekmény koncepcióját illetően kielégítő eredményeket. Javaslatuk értelmében a „nemzetközi büntetőjog” terminus helyett az ún. „transznacionális büntetőjog” kifejezés volna használandó. Ez a legáltalánosabb értelemben olyan büntetőjogot jelent, amely nem kizárólag egy nemzeti entitás keretében illeszkedik. A „transznacionális büntetőjog” fogalmának pedig nézetük szerint nem annyira pontos jogi meghatározást igénylő terminusnak kellene lennie, hanem olyan gyűjtőfogalomnak, amely munkacímként jelöli a vizsgálódás lehetséges területeit, így a nemzetközi bűncselekmény fogalmi elemeinek összehangolhatóságát.

A javasolt „transznacionális büntetőjog” kifejezést ugyanakkor csak néhány szerző, így *Scholten* használja a nemzetközi büntetőjog általános kategóriájának helyettesítőjeként; általában véve a terminus ugyanazt a sorsot osztja, mint maga a nemzetközi büntetőjog: heterogén értelmi közegben formálódik. Így fordul elő az, hogy pl. a nemzetközi jellegű bűncselekménnyel szinonímként használatos a ’transznacionális (nemzetközi kihatású) bűncselekmény’ fogalma. A hazai jogirodalomban ennek a terminusnak az alkalmazását támogatja *Wiener A. Imre*, azonban az e körbe vonható cselekményeket, mint „szerződéses bűncselekmények”-et elsősorban büntetőpolitikai jelentőségűnek tartja, s önálló nemzetközi bűncselekményi kategóriába sorolásuknak nem látja különösebb dogmatikai indokát.

Megállapítható tehát, hogy a nemzetközi bűncselekmény koncepciója, s ezen belül a nemzetközi bűncselekmény általános részi fogalmi elemei kidolgozásának és egységesítésének elkerülhetetlenül gátat szab magának a nemzetközi büntetőjog jogi-politikai közegének a világ különböző nagy jogrendszereiben és büntetőpolitikai elképzeléseiben megnyilvánuló, lényegében feloldhatatlan pluralizmusa. Ez ugyanakkor nem feltétlenül egészségtelen jogi helyzet: a büntetőjog mindenkor az államok szuverenitásának kifejeződése is egyben, s egy államok feletti globális autoritás univerzális legitimációja hiányában kiüresedetté válna minden világviszonylatban használatra szánt fogalmi közeg, így a nemzetközi bűncselekmény koncepciója is.

Figyelembe kell venni ugyanis azt a körülményt is, hogy a nemzetközi büntetőjog eszközszerének alkalmazása nem csupán a minél hatékonyabb megtorlást kell szolgálnia, hanem az egységes koncepcionális rendszer kialakításának igénye mellett ez ezek segítségével megvalósuló felelősségrevonás minél effektívebb társadalmi legitimációját is biztosítani kell. Ennek során pedig törekedni kell az objektív igazság feltárására, az egyén, valamint a sértettek, illetve adott esetben a társadalom egészének rehabilitációjára, valamint a konfliktusban részes különböző személyek, illetve csoportok közötti megbékélés elősegítésére. Ezek a körülmények pedig sokszor

pontosan nem a büntetőjogi felelősségrevonás mesterségesen egységesedő eszközei, a nemzetközi bűncselekmény dogmatikai elemeinek homogenizálása útján valósulhatnak meg.

**2.** A kutatás következő fontos témája **az állam büntetőjogi felelősségét firtatta.** Ennek során a kutatásaiban Fantoly Zsanett arra a következtetésre jutott, hogy az államok büntetőjogi felelősségének megteremtése számos problémát felvető, kiforratlan területe az egyes nemzeti büntetőjogoknak és a nemzetközi büntetőjognak egyaránt.

Az állam büntetőjogi felelősségének megteremtése a nemzeti jogok szintjén a hagyományos dogmatikai alapelvek átértékelését igényli; a nemzetközi jogban pedig elsősorban hatékony intézményrendszer felállítását kívánja meg.

Egyrészt a jogintézmény fejlődését elősegíti, hogy egyre több nemzetközi büntetőbírói fórum jelenik meg és a – természetes személyek felelősségét megállapítani hivatott - Nemzetközi Büntetőbíróságot is - mint jelenleg a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás csúciszervét – folyamatosan érik a megkeresések (2002 óta több mint 70 államból érkeztek hozzá beadványok.) A nemzetközi jog fejlettségének jelenlegi szintjén a Nemzetközi Büntetőbíróság felállítása és működtetése jelentős esemény, fejlődésének további lépései alapvető kihatással lesznek a nemzetközi büntetőjog egészére, így a kollektív felelősség esetleges elismerésére is.

Másrészt az univerzális joghatóság kérdésének középpontba kerülésével az államok egy további lépést tettek a kollektív felelősség elismerésének irányába. Ismeretesen mind a humanitárius egyezmények, mint a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma elsődlegesen a nemzeti bíróságokra bízta a háborús bűncselekmények és egyéb súlyos jogsértések (népirtás, emberiség elleni jogsértések) elkövetőinek felelősségre vonását. Ezekben az eljárásokban nem az állam, hanem a természetes személy elkövetők felelősségéről dönt a nemzeti bíróság; a probléma számunkra a

joghatóság szempontjából lehet érdekes. Belgium különösen élen jár abban a gyakorlatban, hogy nemzeti büntetőbíróságai előtt indítson eljárást más nemzetiségű háborús bűnösök ellen. Ezek az eljárások – bár ténylegesen természetes személyek ellen indulnak – nem nélkülözik a politikai felhangot sem, így gyakorlatilag egy – egy jogsértő állam „elmarasztalása” lehet a végkicsengése a másik állam büntetőbírósága előtt lefolytatott tárgyalásnak. Ebben a nemzetközi jogi légkörben pedig az állam kollektív felelősségének problematikája reneszánszát élheti.

**3.** Az elmúlt évtized egyik, ha nem a legfontosabb nemzetközi figyelmet érdemlő kérdésévé és a nemzetközi büntetőjog problémájává a **nemzetközi terrorizmus** vált. Bartkó Róbert kutatási során vizsgálta egyrészt a békeidőben, másrészt pedig – követve a nemzetközi szakirodalmat – fegyveres konfliktus idején elkövetett terrorcselekmények sajátosságait.

A jogfejlődés figyelembe vételével rögzíthető, hogy már a két világháború között megkísérelték önálló nemzetközi bűncselekményként definiálni a terrorizmust, azonban annak egyezményi szintű elfogadása elmaradt.

A második világháború követően a terrorizmus egyre inkább a tágabb értelemben vett nemzetközi bűncselekményi osztályba nyert besorolást, azon belül is a jogirodalom – nemzetközi szokásjogi indokok alapján – transznacionális bűncselekményként kezelte, és kezeli mind a mai napig. Igazán a dogmatikai átértékelés lehetősége az Amerikai Egyesült Államokat ért 2001-es terrortámadásokat követően a Biztonsági Tanács 1373 (2001) szám alatti határozatával nyílt meg, melyben rögzítésre került nemzetközi szervezeti szinten, hogy a terrorizmus fenyegeti az emberiség békéjét és biztonságát, azaz nemzetközi érdekeket sértő bűncselekmény. Ezzel a felismeréssel pedig megnyílt az út a nemzetközi jogi bűncselekmények bővíthetőségének az irányába, mely a XXI. században újabb kihívás elé helyezi majd a nemzetközi közösséget.

Egyenlőre, mind a jogtudomány, mind pedig a gyakorlat egységesnek mutatkozik abban, hogy a nemzetközi terrorizmus még nem felel meg azon feltétel-rendszernek, amelyek alapján kijelenthetnénk, hogy a terrorizmus nemzetközi jogi bűncselekményi szintet ért volna el. A hivatkozott feltétel-rendszert több szerző is felállította, általánosan azonban M. Cherif Bassiouni elmélete az irányadó, mely szerint négy feltétel együttes megléte alapján lehet egy büntetendő magatartást nemzetközi jogi bűncselekményt értékelni: az első, hogy a cselekmény nemzetközi érdeket sértő cselekmény legyen, a második, hogy egyben legyen olyan magatartás is, amely példátlan támadást jelent a nemzetek közösségének általánosan elfogadott értékeivel szemben. Harmadik feltétel, hogy a cselekmény öltön transznacionális jelleget, akár az elkövetők vagy az áldozatok nemzetiségének különbözősége, akár a nemzeti határok átlépése okán, és végül negyedik feltétel, hogy olyan súlyú legyen a cselekmény védett nemzetközi érdekekre gyakorolt hatása, hogy az csak a nemzetközi kriminalizálás útján legyen elhárítható.

Kutatásainak konklúziója, hogy a háború, illetve fegyveres konfliktus idején megvalósuló terrorizmus között tartalmilag annyiban van különbség, amennyiben a terrorizmus keretében megvalósítható valamely eszközcselekményt, vagy cselekményeket a hadviselésben részes fél fegyveres erejének tagja valósítja meg az ellenség ellenállásának felszámolása céljából a polgári lakosság sérelmére. A békeidőben elkövetett terrorcselekmény tényállása éppúgy közönséges bűncselekményként, illetve transznacionális bűncselekményként értelmezhető, ha azt fegyveres összeütközés idején valósítják meg. A terrorizmus a nemzetközi humanitárius jogban inkább, mint a civil lakossággal szemben alkalmazott módszeres – az egyes nemzetközi szokásjogi alapú nemzetközi jogi bűncselekmények tényállási elemeként értékelt – erőszakos magatartások halmaza jelenik meg, s nem, mint önálló deliktum. Ennek alapján az egyes szakirodalmakban a háborús, vagy emberiség elleni bűncselekmények alkategóriájaként értékelt terrorizmus nem azonos a tulajdonképpeni terrorcselekménnyel, bár mindenképpen előremutató,

hogy a terrorcselekmény (*acts of terrorism*), mint tényállási elem az ICTR Statútumában már önállóan is megjelenik.

4. Hasonlóan lényeges a nemzetközi bűncselekmények bűncselekményeket igazoló és mentő körülmények kérdéskörének tisztázása. Ennek során Sántha Ferenc megállapítja, hogy az egyes nemzeti jogok a büntethetőség alsó korhatárát meglehetősen változatosan szabályozzák, hazai jogunk szerint a gyermekkorú – a 14. életévét be nem töltött - személy nem büntethető. Ehhez képest az ICC joghatósága csak a 18. életévüket betöltött személyekre terjed ki, így a magyar jogban fiatalkorúnak minősülő személyek az ICC joghatóságába tartozó bűncselekmények miatt nem vonhatók felelősségre. A két ad hoc törvényszék Statútuma e kérdéstről hallgat, így elvileg nem lenne akadálya a fiatalkorú személyek felelősségre vonásának, más kérdés, hogy ilyenre egyrészt nem találunk gyakorlati példát, másrészt a 14. évüket be nem töltött személyek megbüntetése vélhetően nem lehetett a Statútumok megalkotóinak szándéka. Sajátos a sierra leone-i bíróság megoldása ebben a tekintetben, amely szerint a bíróság joghatósággal rendelkezik a 15. és a 18. életév közötti fiatalok tekintetében is – a gyermekkatona cselekményeire figyelemmel. Lényeges azonban, hogy az e személyekkel szemben elsődlegesen fogantatandó intézkedések között szerepel a közszolgálat teljesítésének az elrendelése, tanácsadás nyújtása, oktatási tréningeken és gyermekvédelmi programokban való részvétel elrendelése. A Bíróság Statútuma az ügyészt is kötelezi arra, hogy – ahol a szükséges feltételek fennállnak – a fiatalkorúak tekintetében a büntetőeljárás helyett a békéltető eljárást részesítse előnyben.

A nemzetközi büntetőbírászkodás történetében a terhelt kóros elmeállapotának enyhítő körülményként történő értékelésére elsőként Wilhelm Gerbsch (1948) ügyében került sor. Az ICC Statútuma szerint az elkövető nem büntethető, ha olyan elmebetegségben vagy szellemi fogyatékoságban szenved, amely képtelenné teszi a cselekménye jellegének vagy jogellenességének felismerésére, vagy arra, hogy magatartását a jogszabályoknak megfelelően irányítsa (31. Cikk 1. a) pontja). Arról a

Statútum nem rendelkezik, hogy mi történik abban az esetben, ha az említett állapotok képtelenné nem teszik, de korlátozzák az elkövetőt a cselekmény jogellenességének vagy jellegének a felismerésében. Az enyhítő körülmények között azonban felsorolásra kerül a „jelentősen csökkent elmebeli képesség” (*substantially diminished mental capacity*). Az ICTY a Celebici-ügyben szintén állást foglalt e kérdésben. Az ügy egyik vádlottja (Landzo) vonatkozásában az orvos szakértők (öt közül négy) álláspontja szerint a vádlott személyiségzavarban szenvedett, amely korlátozta őt a saját akaratának megfelelő cselekvésben. A bíróság szerint azonban - elfogadva a személyiségzavar tényét - a vádlott által elkövetett cselekmények a saját szabad akarata eredményének tekinthetők és képes volt kontrollálni a cselekedeteit. A vádlott személyiségzavara tehát irreleváns volt, de a bíróság a vádlott „fejletlen és gyenge személyiségét” fiatal korával (19 éves volt az elkövetés időpontjában) való együttthatásában enyhítő körülményként értékelte. (Trial Chamber 1283., illetve App. Chmb. 593. Mucic) A bódult állapot megállapításának feltételei:

- a) Bármely anyag (szer) hatásaként kialakuló bódult állapot;
- b) A bódult állapot az elkövetőt képtelenné teszi a cselekménye jellegének vagy jogellenességének felismerésére, vagy arra, hogy magatartását a jogszabályoknak megfelelően irányítsa.

Nem lehet hivatkozni a bódult állapotra, amennyiben az elkövető szándékosan került ebbe az állapotba olyan körülmények között, amelyek alapján tudta, vagy figyelmen kívül hagyta annak a kockázatát, hogy ebben az állapotában bűncselekményt követhet el. Ennek alapján a harmadik feltétel, hogy az elkövetőt a bódult állapotba kerülését illetően szándékosság nem terheli. A magyar joggyakorlathoz hasonlóan a bódult állapotot előidézhetheti alkohol, kábítószer, egyéb bódulat keltésére alkalmas szer fogyasztása, illetve szintén kérdés a szándékosság hiányában bekövetkező bódult állapot gyakorisága. Schabas professzor egyenesen úgy fogalmaz, hogy a nemzetközi büntetőjogban a bódult állapotra történő hivatkozás gyakorlati jelentősége igen

csékély. A nemzetközi büntetőbíróságok ugyanis döntően olyan elkövetők ügyeivel foglalkoznak, akik a nemzetközi bűncselekményeket megtervezték, szervezték, vagy arra parancsot adtak, és akik esetében a bódult állapotban történő elkövetés szinte kizárt. Más kérdés, hogy találunk példát arra, hogy a hadsereg kábítószer rendelkezésére bocsátásával és a fogyasztás ösztönzésével vagy eltűrésével próbálja fokozni a katonák kitartását. Ha ilyen szituációban a katona háborús bűncselekményt követ el, célszerűnek tűnik a bódult állapotba kerülés körülményeinek gondos vizsgálata és esetleg enyhítő körülményként történő értékelése.

A jogos védelem kérdéseinek vizsgálata során Sántha elemzi a jogos védelem megállapításának feltételeit. Ezek közé tartoznak:

a) a jogtalan és közvetlen támadás („erőszak”) alkalmazása, vagy a támadással történő közvetlen fenyegetés;

b) a támadás a megtámadott vagy más személye ellen irányulása, vagyis a védendő érdekek az élet, a testi épség vagy a mozgásszabadság, illetve – kizárólag a háborús bűncselekmények körében – a vagyoni érdekek. Az ICC Statútuma szerint ugyanis e bűncselekményi körben kizárhatja a jogellenességet, ha a cselekmény olyan vagyontárgy ellen irányul, amely nélkülözhetetlen a megtámadott vagy más személy túlélése vagy egy adott katonai művelet megvalósítása érdekében.

Mindebből az is következik, hogy vagyon (vagyontárgy) elleni jogtalan támadás emberiesség elleni bűncselekmény vagy népirtás megvalósításával nem hárítható el. A Statútum megszövegezésekor a vagyon elleni támadás elhárítása az egyik vitatott kérdés volt, a Statútum említett rendelkezése azon az előfeltevésen alapul, hogy a háborús bűncselekmények bizonyos fordulatainak (eseteinek) tárgyi súlya enyhébb lehet a népirtásnál vagy az emberiesség elleni bűncselekményeknél;

c) A védekező cselekménye indokoltsága és arányossága. Előbbi követelmény azt jelenti, hogy a védekező cselekmény szükséges és adekvát módja a támadás elhárításának, az arányosság pedig a magyar joghoz hasonlóan értelmezendő (a



megtámadott nem okozhat nagyobb sérelmet annál, mint amivel a támadás maximálisan fenyegetett).

Éppen az arányossági követelményre is figyelemmel nagyon nehéz elképzelni, hogy a megtámadott által védekező cselekményként elkövetett népirtás vagy emberiség elleni bűncselekmény arányos lehet. (Arra a tényre is figyelemmel, hogy a népirtást a védett csoport megsemmisítésének szándékával kell elkövetni, az emberiség elleni bűncselekmény pedig feltételezi a széleskörű vagy módszeres támadás keretei között történő elkövetést.) Ebből következően a jogos védelemre történő hivatkozásnak háborús bűncselekmény elkövetése esetén lehet gyakorlati jelentősége, de ebben a körben is csak korlátozottan. A támadásnak ugyanis jogtalannak kell lennie. A háborúban az ellenséges katona megölése nem jogellenes, de a cselekmény jogellenességét nem a jogos védelem, hanem a háború törvényei és szokásai zárják ki. A szakirodalomban írt példa szerint viszont jogos védelmi helyzetbe kerül a fogolytábor őre, akit a hadifogoly megtámad, vagy a civil nő, akit az ellenséges katona meg akar erőszakolni.

Amíg a nemzeti jogokban a kényszer és fenyegetés, valamint a végszükség elkülönült büntethetőségi akadályok, addig a nemzetközi büntetőjogban nem szokták a két jogintézményt egymástól elválasztani. Az ICC Statútuma is egy közös Cikkben tárgyalja a két körülményt, amelynek alapján megállapításának feltételei az alábbiak:

a) Az elkövető olyan kényszer hatására követte el a bűncselekményt, amely ellene, vagy más személy ellen közvetlen halállal, illetve folyamatos vagy közvetlen súlyos testi sértéssel fenyeget;

b) A kényszer hatása alatt lévő személy szükségszerűen és indokoltan cselekszik a fenyegetés elhárítása érdekében. A szükségesség azt jelenti, hogy az adott helyzetben az élet vagy testi épség veszélye másként nem hárítható el, az indokolt cselekvés egy sajátos arányosságra utal: azt jelenti, hogy a cselekmény nem okoz aránytalan következményeket. Ez utóbbi követelménnyel összefüggésben a mai napig vitatott

kérdés, hogy az élet elleni fenyegetés hatására elkövetett ölési cselekmény esetén a fenyegetés kizárhatja –e a büntethetőséget. Az ICC Statútuma alapján igen, a nemzetközi büntetőbírósi gyakorlat szerint a válasz azonban nemleges (lásd később);

c) Szükséges feltétel továbbá, hogy a vádlott kifejezetten az életét, testi épségét fenyegető veszély elhárításának szándékával fejtse ki a cselekményt, és szándéka ne terjedjen ki nagyobb sérelem okozására, mint amelynek elhárítására törekedett (a szakirodalom szerint nem is okozhat nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett).

d) A fenyegetést kiválthatja más személy, vagy a személyen kívülálló körülmények. E feltétel alapján lehet egymástól elhatárolni a kényszert és a szükséghelyzetet. Kényszer esetében az életet, illetve a testi épséget fenyegető veszélyhelyzetet egy másik személy idézi elő, a szükséghelyzetet külső körülmények, így például természeti erők keletkeztetik.

Az ad hoc törvényszékek statútumai hallgatnak a kérdésről, ennek ellenére az ICTY gyakorlatában felmerült a kényszer, mint büntethetőségi akadály alkalmazásának a kérdése (Erdemovics-ügy). A bíróság ebben az ügyben arra a következtetésre jutott, hogy a kényszer kizárhatja a büntethetőséget, amennyiben (1) a cselekményt közvetlen és súlyos veszély hatására követték el; (2) a kényszer elől történő menekülés más megfelelő módja nem állt fenn; (3) a kényszer hatása alatt elkövetett cselekmény nem aránytalan a fenyegetés súlyához képest.

Mindezek ellenére az ICTY fellebbviteli tanácsa – szűk többséggel - arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben a kényszer hatása alatt az elkövető kiemelkedő súlyú bűncselekményt – pl. ártatlan civilek legyilkolását – követi el, a kényszer büntethetőséget kizáró okként nem, csupán a büntetés kiszabása körében enyhítő körülményként vehető figyelembe. (Erdemovics saját bevallása szerint is kb.

70 boszniai muszlim férfit és fiút ölt meg, miután parancsnoka lelövással fenyegette, amennyiben továbbra sem teljesíti a foglyok megölésére irányuló parancsot).

A tévedés mint büntethetőségi akadályra történő hivatkozás felmerült ugyan a II. világháborút követő perekben, de csupán abban a vonatkozásban, hogy mennyiben várható el a vádlottaktól a jogi tilalmak ismerete. A katonák, különösen a katonai parancsnokok vonatkozásában a jog, nevezetesen a nemzetközi humanitárius jog mélyebb ismeretét kell feltételezni. Így pl. az un. Tűz-ügyben a bíróság szerint a 40 éves katonai tapasztalattal rendelkező Freidman tábornok tudott a vád tárgyává tett cselekmény büntetőjogilag tilalmazott voltáról, vagy erről tudnia kellett. Ezzel szemben a Peleus-ügyben a bíróság szerint az egyszerű katona nem hord magával nemzetközi jogi szótárt, illetve nem tud gyorsan egy professzortól jogi felvilágosítást kérni.

A két ad hoc törvényszék statútuma hallgat a kérdésről, majd az ICC Statútuma külön Cikkben tárgyalja a ténybeli és a jogi tévedést (32. Cikk)

a) „A ténybeli tévedés csak akkor zárja ki a büntethetőséget, ha ennek következtében hiányzik a bűncselekmény tudatossága.” A ténybeli tévedés tehát – hasonlóan a hazai szabályhoz – bűnösséget kizáró ok, és nem jelent mást, mint egy tényállási elembe való tévedést. A szakirodalomban írt ilyen eset lehet, ha a katona nincs tisztában azzal a ténnyel, hogy az épületet, amelyet tűz alatt tart, időközben óvodává alakították át, feltéve, ha tévedésre alapos oka volt. A személyben való tévedés a nemzetközi büntetőjogban sem lehet releváns.

b) „Az arra vonatkozó jogi tévedés, hogy egy adott cselekmény a Bíróság joghatósága alá tartozó bűntettet képez-e, nem zárja ki a büntetőjogi felelősséget. A jogi tévedés esetén ugyanakkor nem állapítható meg a büntetőjogi felelősség, ha ez a bűncselekmény tudatosságát kizárja, vagy a tévedés a 33. cikk hatálya alá tartozik.”

A jogi vagy jogban való tévedés értékelése meglehetősen problematikus és kérdéses a gyakorlati alkalmazhatósága. A hazai jogban a büntetőjogszabály nem ismerete nem

mentesít, a jogi tilalomban való tévedés kizárólag a társadalomra veszélyességben való tévedés kapcsán értékelhető, de csak akkor zárja ki a bűnösséget, ha a jogi tilalmazottságon túlmenően a cselekmény veszélyességével és erkölcsileg elítélendő jellegével sincs tisztában az elkövető. Ennek megfelelően a magyar gyakorlatban ritkán, a büntetőjogi kerettényállást tartalommal kitöltő jogszabály nem ismerete esetén mentesíthet a felelősség alól. A Statútum szabályozásából az egyértelmű, hogy annak nincs jelentősége, hogy az elkövető nem tudja, hogy az általa megvalósított cselekmény a bíróság joghatósága alá tartozó cselekmény. Egyéb esetben viszont a jogi tévedés releváns lehet, ha az kizárja a bűnösséget, illetve ha a parancs jogellenességével kapcsolatos a tévedés. Utóbbi esetről még szót ejtünk, nyitott kérdés, hogy egyéb esetben mikor zárja ki a jogi tévedés a bűnösséget.

A szakirodalom szerint a nemzetközi bűncselekmények tekintetében a jogellenesség tudata két részre bontandó: annak tudata, hogy a cselekmény nemzetközi jogi tilalomba ütközik, illetve annak tudata, hogy a tilalom megszegése bűncselekménynek minősül. A nemzetközi bűncselekmények természete azonban olyan, – kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményekről, erkölcsileg erősen színezett tényállásokról van szó – amelyre figyelemmel e cselekmények jogellenességében való megalapozott tévedés meglehetősen kétséges.

Ellenérvként azonban felhozható, hogy a háború joga és szokásai bizonyos esetekben nehezen értelmezhetőek, nem egyértelműek, illetve az emberiség elleni bűncselekmények tényállási elemei között is találunk olyanokat – mint pl. az üldözés fogalma – amelyek értelmezése még a nemzetközi jogászok között is vitatott. Ezzel szemben viszont elmondható, hogy a nemzetközi büntetőjogban elfogadott álláspont szerint a tények tudata a jogellenesség tudatát is közvetíti, így például ha - nagyon nehezen – el tudnánk képzelni, hogy a vöröskeresztet viselő orvost lelövő katona nem volt tisztában e jelkép pontos jelentésével, azt tudnia kell, hogy a megkülönböztető jelzés valamiféle védettségre utal. Avagy elképzelhető, hogy a vádlott nincs tisztában az „üldözés” nemzetközi jogi fogalmával, de azt tudja, hogy a civil lakosság

táborokban történő összegyűjtése, a fogva tartottak túszként vagy „élő pajzsként” történő felhasználása jogellenes cselekmény.

Mindezek alapján kérdéses, hogy a jogi tévedésnek az ICC Statútumában történő kodifikálása indokolt volt –e, de az bizonyos, hogy már hivatkoztak is rá: Thomas Lubanga, az ICC első vádlottja ügyében a védelem azzal érvelt, hogy a Statútum és az Bíróság rövid ideje létezik, a vád tárgyát képező gyermekkatonák besorozása pedig a vádlott nemzeti joga szerint nem bűncselekmény. Mindezek alapján a jog, illetve a jogi tilalom a vádlott számára nem volt hozzáférhető, nem volt előrelátható. E védekezés sikere meglehetősen kétséges.

A szakirodalomban olvasható példa szerint ellenben jogi tévedésnek minősülhet, ha a vádlott álláspontja szerint a hadifogoly tárgyalása szabályos és tisztességes volt, a későbbi vizsgálat szerint azonban valamennyi garanciális szabályt nem tartották be. A vádlott ennek alapján mentesülhet azon háborús bűncselekmény miatti felelősség alól, amelynek tényállása: „Hadifogoly vagy bármely más védett személy szándékos megfosztása a tisztességes és szabályos bírósági eljáráshoz való jogától.”

A belső büntetőjogokban is jól ismert „parancsra történő cselekvés” – amennyiben az alárendelt a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el – megítélése meglehetősen fordulatosan alakult a nemzetközi büntetőjog történetében.

A nemzetközi jellegű büntetőbíróság első példjaként is ismert *Hagenbach-ügyben* (1474) a vádlott arra hivatkozott, hogy ő köteles volt a burgundiai herceg - mai kifejezéssel az előjárója - parancsait végrehajtani.

Az I. világháborút követő lipcsei perekben még találunk példát a parancsra történő elkövetés alapján született felmentő ítéletre (*Neumann-ügy*). A vád szerint Karl Neumann elsüllyesztett egy brit kórházhajót, a Neumann részére kiadott parancs értelmében azonban a brit kórházhajókat meg kellett támadni, mivel a felderítés adatai szerint katonai célokra használják őket. A bíróság álláspontja a vádlottnak mint tisztnek nem volt más lehetősége, mint a parancs végrehajtása, és ameddig a

parancsnak megfelelően, illetve ennek korlátai között cselekszik, mentesül a büntetőjogi felelősség alól. A bíróság azonban megjegyezte, hogy az alárendelt felelősségre vonható, amennyiben a parancs kereteit túllépi, illetve – általános jelleggel – ha tudja, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el.

A fenti ügyben már látható annak a felfogásnak a gyökere, amely a nürnbergi és a tokiói törvényszékek gyakorlatát alapvetően meghatározta: noha valamilyen szinten minden vádlott hivatkozott a felsőbb parancsra, a bíróságok szerint – figyelemmel a törvényszékek alapokmányára is - az előjáró parancsa nem zárja ki az alárendelt felelősségét (legfeljebb enyhítő körülményként értékelhető).

A fenti előzményekre tekintettel az ad hoc Törvényszékek gyakorlatában ritkán találkozunk a jogintézménnyel, a statútumok a korábbiakhoz hasonló rendelkezést tartalmaznak:

„az a tény, hogy a terhelt a Kormány vagy az előjáró parancsának megfelelően cselekedett, nem menti fel őt a büntetőjogi felelősség alól, de figyelembe vehető enyhítő körülményként, ha a Nemzetközi Törvényszék megítélése szerint az igazságosság ezt kívánja.”

A korábban említett Erdemovics-ügyben keveredik a parancsra, illetve a kényszerre történő hivatkozás: a vádlott azt állította, hogy ő azt a parancsot kapta, hogy vegyen részt a bűncselekményben, ellenkező esetben ő is az áldozatok sorsára fog jutni. A bíróság szerint az Erdemovics által kapott parancs nyilvánvalóan jogellenes volt, ilyen parancs esetén a nem engedelmeskedés a kötelezettség az engedelmeskedés helyett. Ebből következően a parancsra történő elkövetés büntethetőségi akadályként nem értékelhető, más kérdés, hogy – a korábban említettek szerint – az élet elleni fenyegetést a bíróság enyhítő körülményként vette figyelembe.

A fent vázolt gyakorlatot az ICC Statútumának megalkotói is figyelembe vették, a megoldás újdonsága azonban abban rejlik, hogy a parancs jogellenességére irányuló tudat hiányában és egyéb feltételek esetén a parancsra történő elkövetést a

Statútum – noha kivételes jelleggel - büntethetőségi akadályként szabályozza. Fő szabály szerint az előjáró parancsa nem mentesít a felelősség alól, kivéve:

- a) Az elkövető jogszabály alapján köteles volt a Kormány vagy az adott előjáró parancsának engedelmeskedni;
- b) Az elkövető nem tudta, hogy a parancs jogellenes; és
- c) A parancs nem volt nyilvánvalóan jogellenes.

A fenti konjunktív feltételek fennállása esetén az elkövető nem büntethető, bár megjegyzendő, hogy mivel a Statútum szerint a népirtás vagy emberiség elleni bűntettek elkövetésére adott parancs mindig nyilvánvalóan jogellenes, a parancsra történő elkövetés gyakorlati relevanciája csak a háborús bűntettek tekintetében merülhet fel.

**4.** Napjaink regionális háborús konfliktusainak és a terrorizmus elleni fellépésnek egyik legjelentősebb emberi jogi problémája az információ megszerzése érdekében alkalmazott kínzás. Kovács Levente a bűncselekmény jellege, természete szerint a kínzás bűntettének három típusa különbözteti meg: (1) A kínzás, mint a nemzetközi szokásjogban létező *önálló bűncselekmény*; (2) A kínzás mint *háborús bűncselekmény*; (3) A kínzás, mint *emberiség elleni bűncselekmény* (Utóbbi kettő mint a nemzetközi büntetőbíróságok által alkalmazott, a nemzetközi büntetőjogba tartozó deliktum.)

*A kínzás bűncselekményének tényállási elemei*

A bűncselekmény tényállási elemeinek értelmezése során egyrészt az ad hoc törvényszékek, másrészt az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) joggyakorlatára lehet támaszkodni.

*A kínzás jogi tárgya, a bűncselekmény jogi természete*

A szakirodalomban nem igazán alakult ki konszenzus a kínzás alapvető természetét, illetve jogi tárgyát illetően, nevezetesen, hogy mi ellen irányul, milyen értéket,

értékeket támad ez a bűncselekmény. Általában az emberi méltósághoz fűződő jog tekinthető a védett jogi tárgynak, de a kínzás ezt a jogosultságot több irányból is támadja. A kínzás eredetileg – mai kifejezéssel – a fair eljáráshoz való jogot sértette (ezen belül az ártatlanság vélelmét, a hallgatáshoz való jogot). A fenti jogtárgy sérelme a kínzás jelenleg elfogadott definíciójára figyelemmel csak akkor állapítható meg, ha az elkövető hivatalos személy vagy egyéb hivatali minőségben eljáró személy, és a cselekmény célja vallomás vagy nyilatkozat kikényszerítése. A kínzás egyéb eseteiben a bűncselekmény a sértett testi vagy lelki épségét (integritását) sérti.

*A kínzás büntettének tárgyi oldala: elkövetési magatartás és eredmény*

Az ad hoc törvényszékek gyakorlata egységes a bűncselekmény tárgyi oldalának meghatározásában: „*Olyan tevékenység vagy mulasztás, amely a sértettnek súlyos testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedést okoz.*” Látható egyrészt, hogy a bűncselekmény elkövetési magatartása jellemzően tevékenység, de nem kizárt a mulasztással történő elkövetés sem. Másrészt fizikai sérülés okozása nem szükséges, tekintettel arra a tényre is, hogy a lelki sérelem okozása szintén gyakori eredménye a bűncselekménynek. Ilyen lehet például a „látszatkivégzések” gyakorlata, vagy a hozzátartozók halálával való fenyegetés. Az Emberi Jogok Európai Bizottsága értelmezése szerint a lelki fájdalom előidézhető oly módon is, hogy - nem fizikai sérelemokozás útján – szorongásos, illetve stressz-állapotot hoznak létre.

Ellenben normatív tényállási elemként a bűncselekmény nélkülözhetetlen eleme a fájdalom vagy szenvedés „súlyos” jellege. A gyakorlat szerint vannak olyan cselekmények, amelyek önmagukban megvalósítják a kínzás tényállását. Az elkövetési magatartás ezekben az esetekben szükségképpen feltételezi, magában foglalja a súlyos fájdalom vagy szenvedés okozását, ily módon az ügyészségnek elegendő a magatartás megvalósításának bizonyítása. E cselekményekre az alábbi példák hozhatók: testcsonkítás; csonttörés; a köröm letépése; a fog kihúzása a sértett akarata ellenére; a test érzékeny pontjainak elektromos árammal történő sokkolása;



a dobhártyát beszakító ütés; a test megégetése; savnak vagy más maró anyagnak a szembe vagy más érzékeny testrészre juttatása; a sértett fejének a fulladás határáig történő vízbe merítése; a test kóros lehűlésének előidézése; erőszakos nemi bűncselekmények elkövetése. (Megjegyzendő, hogy az ICTY korábbi döntései szerint a szexuális erőszak súlyos fájdalmat vagy szenvedést *okozhat*, az újabb gyakorlatban „nyilvánvalóan” olyan cselekmény, amely kínzásnak minősül.)

A kínzás egyéb lehetséges eseteiben különös gonddal kell vizsgálni az eredmény, vagyis a „súlyos testi vagy lelki szenvedés vagy fájdalom” bekövetkezését, amely a befejezett bűncselekmény megvalósulásához szükséges. A súlyos fájdalom (szenvedés) előfeltétele, hogy maga az elkövetési magatartás is számottevő súlyú legyen (*act of substantial gravity*). Így önmagában a kihallgatás, vagy a testi épség enyhe súlyú megsértése (könnyű testi sértés) nem alkalmas a bűncselekmény megállapítására.

A szenvedés vagy fájdalom súlyosságának megítélése az eset összes körülményének vizsgálatát igényli, így például az elkövetési magatartás időtartamát, intenzitását, annak esetlegesen intézményesült jellegét, az előkészületi cselekményeket, illetve a sértett jellemzőit: életkorát, nemét, egészségi állapotát, fizikai és pszichikai jellemzőit. A bírói gyakorlat tanúsága szerint nem feltétel, hogy a sértett szenvedései külső szemlélő számára láthatóak legyenek, és nincs jelentősége a kínzási cselekmény időtartamának sem. Így az elkövető nem védekezhet azzal, hogy a sértetten nem látszottak a fizikai vagy lelki fájdalom jelei, illetve hogy az egész esemény olyan rövid ideig tartott, hogy súlyos szenvedést okozzon a sértettnek.

Az ICTY Fellebbviteli Tanácsa a Brdanin-ügyben szintén megerősítette, hogy a bűncselekmény megvalósulásához *súlyos* fájdalom (szenvedés) szükséges. A védelem ugyanis az USA korábbi főállamügyész-helyettese, Jay Bybee által 2002. augusztusában kiadott memorandumban megfogalmazott álláspontra hivatkozott, amely szerint

„A kínzás tényállásszerűségének feltétele, hogy az elkövetési magatartás olyan sérelmet okozzon, amelyet nehéz elviselni. Fizikai fájdalom esetén súlyos sérüléssel együtt járó fájdalom szükséges, így például valamely szerv, illetve testi funkció károsodása vagy akár a halál bekövetkezése.”

A védelem álláspontja szerint a hivatkozott új értelmezést, mint amely immár a nemzetközi szokásjog részét képezi, a bíróságnak is követnie kell. A bíróság azonban ezt az érvelést – egyebek között - utasította vissza, hogy a gyakorlat szerint a kínzás megvalósulásához súlyos, nem pedig különleges (*extreme*) fájdalom bekövetkezése szükséges. Ez az álláspont még akkor is helytálló, ha a legbefolyásosabb vagy a leghatalmasabb ország a tényállási elemeket ettől eltérően értelmezi.

A gyakorlat szerint súlyos fájdalom okozására alkalmas magatartás lehet a verés, az alvás, evés, higiénia, illetve az orvosi ellátás hosszabb ideig tartó megvonása, kínzással, szexuális erőszakkal vagy a hozzátartozók megölésével való fenyegetés. A sértett kényszerítése a nőnemű hozzátartozója elleni szexuális erőszak végignézésére szintén tényállásszerű elkövetési magatartás lehet.

Végül az eredmény abból az okból is jelentőséggel bír, hogy e tényállási elem alapján határozható el a kínzás a hasonló bűncselekményektől, így a rossz bánásmód cselekményétől vagy az embertelen és megalázó bánásmódtól: utóbbiaknak nem tényállási eleme a súlyos fájdalom vagy szenvedés okozása. Az ICTY előtt folyt Krnojelac-ügyben megfogalmazott bírói álláspont szerint a kínzás a rossz bánásmód súlyosabb esetének tekinthető. Hasonlóan, a Martić-ügyben eljáró tanács szerint a kegyetlen bánásmód büntetnének megállapításához nem szükséges a szenvedés vagy sérülés olyan foka, mint amely a kínzás tényállásszerűségének feltétele. Az ügyben eljáró tanácsok arra is utaltak, hogy ez az értelmezés összhangban van az Európai Emberi Jogi Bíróságnak az Írország kontra Egyesült Királyság-ügyben megfogalmazott – korábban részletezett - álláspontjával, amelyben a bíróság embertelen bánásmódnak minősített olyan technikákat, amelyek erős fizikai és lelki szenvedést,

illetve lélektani zavarokat okoztak. Megalázó bánásmód pedig a bíróság véleménye szerint az olyan magatartás, amely az áldozatnál félelmet, aggodalmat, illetve alsóbbrendűségi érzéseket okoz, és ez által nem csupán megalázza a sértettet, hanem alááshatja, illetve megtörheti fizikai és erkölcsi ellenállását. Ezek a cselekmények azonban nem valósítják meg a kínzás tényállását, amely esetében a szenvedés okozásának különösen erőteljesnek és kegyetlennek kell lennie.

Noha az emberi jogi szakértők erőteljesen kritizálják, a kínzás és a rossz bánásmód egyéb formái közti hierarchikus viszont tükröző álláspont az ad hoc törvényszékek gyakorlatában szilárdnak tűnik.

Ehhez képest az ICC Statútuma (és a Bűncselekmények Tényállási Elemei) más felfogást sugall. Az emberiség elleni bűncselekmények alapcselekményei között a kínzás mellett az „egyéb embertelen cselekmény” is szerepel, amely a rossz bánásmód egyéb formáit foglalja magában. Az egyéb embertelen bűncselekmény tényállási eleme a „nagy szenvedés vagy súlyos sérülés” okozása. Számottevő különbség e tényállási elem és a kínzás eredményeként szabályozott „súlyos fájdalom vagy szenvedés” között nem fedezhető fel. Hasonlóképpen, a háborús bűncselekmények körében mind a kínzás, mind a kegyetlen bánásmód megállapításának feltétele, hogy „az elkövető súlyos fizikai vagy lelki fájdalmat okoz egy vagy több személynek.” *Mindebből az a következtetés vonható le, hogy az ICC Statútumának megalkotói szerint a kínzás és az embertelen bánásmód egyéb formái között tárgyi súlyukat illetően nincs különbség, minden esetben súlyos fájdalom vagy szenvedés bekövetkezése szükséges.*

*A bűncselekmény alanyi oldala: szándék és célzat*

a) A kínzás alanyi oldalával kapcsolatban a törvényszékek leszögezik, hogy „a tevékenységnek vagy mulasztásnak szándékosnak kell lennie”. Az ICTY előtt folyt Kunarac-ügyben az ügyészség szerint a bűncselekménynek nem feltétele, hogy az elkövető a cselekményt a fájdalom (szenvedés) okozásának szándékával kövesse el.

Ezzel szemben a védelem arra hivatkozott, hogy a szexuális erőszak elkövetésével vádolt Kunarac szándéka nem terjedt ki a fájdalom (szenvedés) okozására – ezért a kínzás nem valósult meg -, mivel kizárólag szexuális indíttatásból cselekedett. A bíróság egyik érvelést sem fogadta el: „annak megállapítása szükséges, hogy vajon az elkövető szándéka átfogta –e azt a cselekményt, amely az események szokásos menetében az eredményt előidéz, illetve előidézheti. Vagyis a tudati oldalon elegendő annak bizonyítása, hogy az elkövető a magatartást oly módon hajtotta végre, amely az események szokásos menetében a sértettnek súlyos testi vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést okozhat. (Ily módon csupán az eredmény absztrakt előrelátása szükséges, az eredményhez fűződő, a hazai gyakorlatban ismert érzelmi viszonyulásról – a következmények kívánása vagy az azokba történő belenyugvás – az ad hoc törvényszékek gyakorlata nem tesz említést). A bíróság egyébként arra is rámutatott, hogy ha az elkövető motivációja például kizárólagosan szexuális jellegű, ez a tény nem zárja ki automatikusan a kínzás elkövetésére irányuló szándékot. A bűncselekmény alanyi oldala vonatkozásában egyébként hasonló – sőt még kevésbé megszorító - álláspontot követ az Emberi Jogok Európai Bizottsága és Bírósága is, amely arra a kérdésre, hogy az elkövetőnek kifejezett szándéka legyen –e szenvedés vagy fájdalom okozása, kezdettől fogva nemleges választ adott. Nem az elkövető szándéka, hanem a cselekmény természete és a sértettre gyakorolt hatása a döntő annak megítélésakor, hogy megsértették –e a kínzás tilalmát. Az egyik ügyben (X. és Y. kontra Hollandia) például a Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az erőszakos közösülés áldozatának okozott és pszichiátriai zavarokhoz vezető lelki szenvedés az Egyezmény 3. Cikke által tilalmazott bánásmódnak minősül, annak ellenére, hogy az elkövető szándéka nyilvánvalóan nem arra irányult, hogy a sértettnek lelki szenvedést okozzon.

b) Az ad hoc törvényszékek gyakorlata szerint a kínzás célzatos bűncselekmény, vagyis az alanyi oldalon szükséges tényállási elem a *célzat* (az ENSZ Egyezmény szerint információszerzés, beismerő vallomás kicsikarása, büntetés, megfélemlítés, a sértett

vagy harmadik személy kényszerítése vagy bármilyen alapon történő hátrányos megkülönböztetése).

Ezzel szemben viszont az ICC Statútuma szerint a bűncselekmény megvalósulásához nem szükséges semmiféle speciális célzat. E helyett egy újabb objektív elemmel bővült a tényállás: „*a sértett az elkövető őrizetében vagy ellenőrzése alatt áll.*” (Azt a kérdést az ICC eljövendő gyakorlatának kell megválaszolnia, hogy az elkövető a sértett feletti ellenőrzést a súlyos fájdalom okozásával hozza létre, vagy pedig az ellenőrzésnek, illetve őrizetnek időben már korábban fenn kell állnia). Noha az ICC Statútuma már 2002-ben hatályba lépett, az ad hoc törvényszékek gyakorlata ebben a kérdésben nem változott. Az irányadó álláspont szerint a célzat, mint a kínzás tényállásának eleme, tükrözi a nemzetközi szokásjogot.

Az ad hoc törvényszékeknek a bűncselekmény célzatával kapcsolatos gyakorlatában két kérdés vitatott: (1) Az ENSZ Egyezményben is szereplő felsorolás taxatív vagy példálózó jellegű? (2) Utóbbi álláspont elfogadása esetén a sértett megalázása lehet – e a bűncselekmény lehetséges célzata?

Az ICTR-nak az Akayesu-ügyben eljáró tanácsa szerint a felsorolás taxatív, a Furundzija-ügyben (ICTY) viszont a bíróság szerint az elkövető célzata lehet a sértett megalázása, mivel egyrészt ez következik „a nemzetközi humanitárius jog szelleméből”, másrészt a megalázás hasonló tartalmú az ENSZ Egyezményben is szereplő megfélemlítési célzathoz. (Más kérdés, hogy szintén az ICTY-nak a Krnojelac-ügyben eljáró tanácsa ezt az álláspontot nem osztotta, és mivel a Fellebbviteli Tanács mindkét döntést helybenhagyta, elmondható, hogy e tekintetben az ICTY gyakorlata ellentmondásos. Az ICC Statútumának szabályozása egyébként a példálózó felsorolásra vonatkozó álláspontot erősíti („...such as ...”).

Egységes viszont a törvényszékek véleménye abban a tekintetben, hogy nem szükséges feltétel a célzat kizárólagossága, vagyis hogy az elkövetőt csak az említett

célzatok valamelyike vezérelje. Így nem zárja ki a felelősséget, ha a cselekményt részben a nemi vágy felkeltése vagy kielégítése céljából követik el.

Lényeges végül, hogy – az eredmény (fájdalom, illetve szenvedés) mellett – a célzat alapján lehet elhatárolni a kínzást a rossz bánásmódtól, illetve az embertelen és megalázó bánásmódtól.

#### *A hivatalos személy részvétele a bűncselekmény elkövetésében*

Az ad hoc törvényszékek korábbi gyakorlata szerint a bűncselekmény megállapításának feltétele volt, hogy azt hivatalos személy, vagy hivatali minőségben eljáró személy kövesse el, illetve az ő beleegyezésével vagy felbujtása eredményeként valósítsák meg a cselekményt (Így például a Mucic-ügyben (ICTY) vagy az Akayesu-ügyben (ICTR). Később az ICTY előtt folyt Furundzija-ügyben a bíróság szerint legalább egy hivatalos személy vagy olyan személy közreműködése szükséges, aki nem magánszemélyként, hanem például egy de facto állami szerv tagjaként jár. A fenti döntés összhangban van az ENSZ Kínzás Elleni Bizottságának álláspontjával, amely a szomáliai hadurak tevékenységét is „közhatalmi” jellegűnek találta, mivel az adott területen kétségtelenül kvázi kormányzati tevékenységet fejtettek ki. Végül 2002-ben a Kunarac-ügyben a bíróság már határozottan leszögezte, hogy a hivatalos személy vagy bármilyen hasonló státuszban levő személy részvétele nem tényállási elem. Az Indokolás szerint a nemzetközi bűncselekmények elkövetése egyéni felelősséget keletkeztet, ekként az állam közreműködése a bűncselekmény elkövetésében másodlagos tényező. A hangsúly az elkövetett cselekmény jellemzőin, nem pedig az elkövetőn van, vagyis *a kínzást bárki elkövetheti*. Ugyanez az álláspont tükröződik az ICC Statútumának szabályozásában is.

Említést érdemel azonban, hogy a hivatalos személyként történő közreműködés, mint tényállási elem kiiktatása nem kritika nélküli a szakirodalomban. A vonatkozó érvelés szerint a kínzás fogalmának biztosítania kell, hogy egy nemzetközi bűncselekmény miatt történő elítélés határozott stigmát jelentsen, és a bűncselekmény súlya

megfelelően tükröződjék a bíróság ítéletében. A másik oldalról viszont - sértetti szemszögből vizsgálva - a kínzás sértettjei nem foszthatók meg azoktól a garanciáktól, amelyekben jelenleg részesülnek. Ilyen garanciák az ENSZ Egyezményben biztosított jogok. Ilyen jogosultság a menedékjog, az Egyezmény szerint egyetlen részes állam sem köteles kiutasítani, hazatoloncolni vagy kiadni valakit egy másik olyan államnak, ahol nyomós okoknál fogva tartani lehet attól a veszélytől, hogy az illető személyt megkínózzák (3. Cikk (2)). Avagy ilyen a sértettnek a jóvátételhez, illetve a kártalanításhoz fűződő joga (14. Cikk (1)). Ezeknek a jogoknak a szélesebb körben történő biztosítása nem feltétlenül indokolja a kínzás fogalmának szélesítését. A fogalom szélesítése és ebből következően a kínzásnak minősülő esetek növekedése azzal a veszéllyel is jár, hogy a bűncselekmény jogi, társadalmi, illetve politikai súlya elvész, gyengül a kínzás abszolút tilalma.

Másrészt a háborús, illetve az emberiség elleni bűncselekmények kapcsán felmerül az adott szituációt – nevezetesen a fegyveres konfliktust, illetve a polgári lakosság elleni széleskörű vagy módszeres támadást a saját céljaira kihasználó személy (*free-rider*) problémája. Így például háborús bűncselekménynek minősül –e, ha a harcokban részt nem vevő személy a háború következtében kialakult zűrzavaros helyzetben megöli a régóta gyűlölt szomszédját? Vagy elképzelhető –e, hogy egy szadista elkövetőnek az a cselekménye, hogy egy üldözött kisebbség egyik tagját a saját pincéjében fogva tartja és szenvedélyét kiélve megkínózza, a nemzetközi büntetőjogban mint emberiség elleni bűncselekmény kínzásnak minősüljön? Vagyis az állami szervek által nem támogatott, illetve a hivatalos személyek közreműködését nélkülöző cselekmények elérik –e azt a társadalomra veszélyességet, amelyet a háborús vagy emberiség elleni bűncselekmények magukban hordoznak?

A nemzetközi büntetőbíróságok gyakorlata első látásra az igenlő válaszról tanúskodik. A második világháborút követő perek egyikében (Flick-ügy) a törvényszék álláspontja szerint „a cselekmény büntetendőségét nem érinti, hogy azt hivatalos személy vagy magánszemély követi el. A korábban említett Kunarac-ügy (ICTY) tanácsa hasonlóan

másodlagosnak ítélte az állam vagy az állami szervek közreműködését a bűncselekmény elkövetésében: ennek ténye az elkövető bűnösségét, illetve büntetőjogi felelősségét nem befolyásolja. Kérdés azonban az, hogy egy háborús bűncselekmény esetében szükséges –e az elkövető cselekménye és a fegyveres összeütközés között valamilyen kapcsolat vagy elegendő a háború ténye? A bíróság szerint a háborús bűncselekmény elkövetését egy sajátos környezet – a háború – formálja, ez különbözteti meg a közönséges bűncselekményektől. A fegyveres összeütközésnek az elkövetés időpontjában fenn kell állnia, illetve a cselekménynek és a fegyveres összeütközésnek szoros (*close*) kapcsolatban kell lennie egymással: a fegyveres összeütközés jelentős szerepet játszik a tettesnek a bűncselekmény elkövetésére irányuló döntésében, illetve jelentősen befolyásolja az elkövető lehetőségeit vagy céljait. A magánszemély által elkövetett bűncselekmény esetén pedig a gyakorlat a szoros kapcsolatot akkor látja megállapíthatónak, ha *a bűncselekmény elkövetésére a fegyveres konfliktusban résztvevő valamelyik fél adott utasítást vagy legalábbis eltúrte annak elkövetését.*

Egyetértünk azzal a kritikai megállapítással, hogy tartalmilag nem sok különbség fedezhető fel a korábban említett hivatalos személy általi közreműködés és a „fegyveres konfliktusban résztvevő fél általi utasítás vagy eltúrés” között. *Mindezek alapján elmondható, hogy a hivatalos személy által vagy közreműködésével történő elkövetés mint a kínzás tényállásának eleme továbbra is nyitott kérdés a nemzetközi büntetőjogban.*

**5.** A nemzetközi bűncselekmények miatt akár az ad hoc, akár az állandó nemzetközi büntető bíróságok előtti eljárásban a bizonyításnak kiemelt szerepe van. Farkas Ákos kutatásai szerint napjainkban tanúi lehetünk annak a folyamatnak, melynek során fokozatosan elfogadottá válik az az elv, hogy azokat a politikai, katonai vezetőket, akik saját országuk lakossága ellen követnek el tömeggyilkosságot saját országuk közreműködésével jussanak a büntető igazságszolgáltatás elé. Ma már a világ legtöbb országában természetesnek tekintik azt, hogy véget kell vetni legalább az olyan



politikai és katonai vezetők büntetlenségének, akik nem tartoznak sem a szuperhatalmak, sem szövetségeseik körébe. Elfogadják azt, hogy ilyen esetben a nemzetközi büntetőjog jogintézményeinek felhasználásával, a nemzetközi büntetőeljárás és a bizonyítás segítségével, tisztességes és hatékony, eljárás keretében, költségkímélően kell a felelősségre vonást lefolytatni

Büntetőjogi felelősségre vonásuk alapjairól, problémáiról a délelőtti ülés széles panorámát festett, nem szólt azonban a felelősségre vonást szolgáló eljárásról, illetve a bizonyításról. Arról, hogy ez miként épül fel, milyen szabályok szerint működik, milyen tendenciák határozzák meg jövőbeni fejlődését. Előadásom ezeknek a kérdéseknek a tisztázásához szeretne hozzájárulni.

A nemzetközi büntető bíróságok előtt folyó bizonyítási eljárás sajátosságait elsősorban az eljárás célja határozza meg. Ez pedig kettős: egyrészt a háborús konfliktusokban meghatározó szerepet játszó magas rangú politikai és katonai vezetők felelősségre vonása, másrészt a lezajlott események történeti hűségű feltárása, egyfajta történeti igazságszolgáltatás. A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszéket például annak bizonyítására hozták létre, hogy a náci rezsim:

- a) támadó háborút viselt,
- b) megszegte a hadijogot,
- c) olyan tömegbűncselekményeket követetett el, amelyek ellentétesek az emberiséssel.

A Távol-Keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék hasonló célokat tűzött maga elé és kiemelt jelentőséggel kezelte az 1928 és 1945 között lezajlott eseményeket, és alárendelt fontossággal a vádlottak egyéni büntetőjogi felelősségének kérdéseit.

Azok a perek, amelyek a Szövetségi Ellenőrző Bizottság felügyelete alatt folytak szintén inkább meghatározott szakmák, mint az igazságszolgáltatás, az orvosi szakma, az ipari vezetők szerepének tisztázását tekintették feladatuknak mintsem ezen hivatásrendhez tartozó magas rangú, meghatározó szerepet játszó személyek

büntetőjogi felelősségének megállapítását. A kisebb jelentőségű elkövetők pereiben pl. a Távol-Keleten a hangsúly már inkább az egyéni felelősség megállapítására került. Azonban leszögezhetjük, hogy a nemzetközi büntető bíróságok célja a genocídium, az emberiség elleni bűncselekmények elkövetésében meghatározó politikai-katonai establishment tagjainak felelősségre vonása, ami azonban az ad hoc nemzetközi bíróságok statútumaiból nem derül ki mindig egyértelműen. Ezek, mint pl. a Sierra Leone-i Nemzetközi Büntető Bíróság, statútumai a súlyos jogsértések, bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonását tűzik ki célul, azonban a kevésbé fontos elkövetők ügyeit is tárgyalták. Az állandó Nemzetközi Büntető Bíróság (ICC) Statútuma sem egyértelmű ebben a tekintetben és hasonlóan az ex-Jugoszlávia (ICTY) és a Ruandai (ICTR) ad hoc Nemzetközi Büntető Bíróság statútumaihoz a legsúlyosabb bűncselekményeket említi.

Ha az összehasonlító büntetőeljárás iránt érdeklődő, a nemzetközi büntetőbíróságok előtt folyó eljárások sajátosságait vizsgálja arra a következtetésre jut, hogy ezek nem vezethetők le a nemzeti büntetőeljárásokból. A nemzetközi büntetőeljárás egy mesterséges konstrukció, amely inkább táplálkozik a büntető eljárások elméleti modelljeiből, mint a hosszabb történeti fejlődést, hagyományokat felmutató és kamatoztató nemzeti jogrendszerekből, bár ez a látszat keletkezhet azáltal, hogy ismert nemzeti büntetőeljárás jogintézmények nemzetközi dimenziókba helyeződnek.

Kétségtelen tény azonban, hogy a nemzetközi büntető eljárásokon az angolszász jegyek a dominánsak, hiszen létrejöttükben az USA meghatározó politikai befolyása és az angolszász országok jogászai játszották a főszerepet. Az eljárásokban azonban a kontinentális büntetőeljárás jegyei is jelen vannak.

A nemzetközi büntető bíróságoknak – az előbb említett célokat szem előtt tartva – két szempontot kellett figyelembe venniük eljárási és a bizonyításra vonatkozó szabályok kialakításánál. Egyrészt, hogy a tények, történések lehető legpontosabb

megállapításának biztosításához szükséges eszközök és eljárások igénybe vételét szolgáló szabályok álljanak rendelkezésre, másrészt a felelősségre vonás során a vádlottak jogait a legszélesebb körben biztosítsák. Röviden: liberális szabályok a bizonyításban maximális terhelti jogok és garanciák mellett. Ennek a kettős feladatnak a megoldásához egyben a feladatok közötti egyensúly megteremtéséhez hibrid, vegyes rendszerű bizonyítási szabályokra van szükség, amelynek alkalmazása során a tisztességes eljárásnak kiemelkedő szerep

Az modern nemzetközi büntető bíróságok előtt folyó bizonyítás is jogilag szabályozott eljárásokhoz kötött. A szabályok között kiemelkedő helyet foglalnak el a bírósági statútumok, valamint az eljárásra és a bizonyításra vonatkozó szabályok (Rules of Procedure and Evidence). Ha a két ad hoc nemzetközi büntető bíróság az ex-Jugoszlávia, a Ruanda Nemzetközi Büntető Törvényszéket és az állandó Nemzetközi Büntető Bíróság (ICTY, ICTR, ICC) erre vonatkozó szabályait összevetjük, azt találjuk, hogy bár struktúrájukban felépítésükben mutatkoznak közöttük különbségek tartalmukban viszont számos közös sajátossággal rendelkeznek.

A statútumok a nemzetközi jog szabályain alapulnak, meghatározzák a nemzetközi bűncselekmények tényállásait, a hatásköri és illetékességi szabályokat, az eljárás megindításának alapját, a bíróság felépítését és szervezetét, az eljárás szintjeit, az eljárás alapvető rendelkezéseit és az államokkal való együttműködés szabályait. A bizonyításra vonatkozó szabályok a bíró alkotta jog körébe tartoznak. Hogy ezeket a szabályokat a bírák miképpen hozhatják létre a három bíróság eltérően szabályozza.

Az ICC statútuma például ennek a helyzetnek a megoldására meghatározza a kiegészítő, kiegészítő jogforrásokat és azok rangsorát. Első helyen állnak a nemzetközi szerződések és a nemzetközi jogi alapelvek, beleértve a fegyveres konfliktusok rendezésére vonatkozó nemzetközi jogi szabályokat, ha ezek sem nyújtanak kielégítő megoldást következnek azok az általános jogelvek, amelyeket a bíróság a világ nemzeti jogrendszereiből vezetett le, beleértve annak az államnak a jogrendszerét is,

melynek joghatósága alá egyébként a cselekmény tartozhatna, feltéve , hogy ennek szabályai nem ellentétesek a nemzetközi jog által elismert elvekkkel és normákkal. Ha ez sem elegendő, a Bíróság felhasználhatja azokat az alapelveket és szabályokat, amelyeket korábbi döntéseiben felhasznált. A kiegészítő normák hierarchiájának legalsó fokán áll az az alapvető szabály, hogy a bíróság más jogszabályokat csak akkor alkalmazhat és értelmezhet, ha azok nemzetközileg elismert emberi jogi normákkal , és a bíróság státútumának szabályival összhangban vannak és nem tartalmazzak megkülönböztetést nem, kor, faj, bőrszín, nyelv, hit, vallás, politikai vagy más meggyőződés, születés vagy vagyon alapján.

**6.** A nemzetközi büntető bíróságok előtt folyó eljárások egyik feltétele az érintett államok együttműködése. Ennek gátja lehet az eljárással érintett államoknak államtitokra vonatkozó jogi szabályozása. Nagy Klára kutatásai során ezeknek a kérdéseknek magyar és nemzetközi szabályozásának feltárását tűzte ki célul. Kutatásai során kimutatja, hogy egyes államokban az államtitokká minősíthető adatok széles skáláját nem szűkítették, hanem azt a nemzetbiztonságra hivatkozással hatályban tartják.

Az államtitok fogalmának azonban arra a körre kell szorítkoznia, amely a nemzetbiztonsághoz közvetlenül kapcsolódik, és további feltétel, hogy nyilvánosságra hozása azonosítható és komoly következményekhez vezetne.

Németországban az államtitok fogalmát a büntető törvénykönyv külön rendezi. E szerint államtitok az a tény, tárgy vagy ismeret, amelyről személyek egy szűk csoportjának van tudomása, és amelyet külföldi hatalomtól titokban kell tartani, hogy Németország külbiztonságát érő komoly hátrány veszélyét megelőzze. Azon tények, amelyek a Német Szövetségi Köztársaság független demokratikus alkotmányos rendjét sértik, illetve amelyek sértik a Németországgal szerződő felekkel szembeni titoktartást az államok közti fegyverkorlátozás tekintetében, nem államtitkok.

A definícióban használt tények fogalma alatt a múlt és a jelen eredményeit értik, függetlenül attól, hogy külső vagy belső folyamatban játszódik-e le (pl. a szándék vagy a terv). Az ismeret ezzel szemben jövőbeli eredményt jelent, amelyhez különösen tudományos minták, politikai elemzések vagy gazdasági kutatások kapcsolódnak. Ide sorolandó a több hivatali titokból származó ismeretanyag is. A tárgyak mindenekelőtt fizikai dolgokat jelentenek, egészen addig, amíg a titoktartalom megtettesül, így pl. iratok, rajzok, modellek, ábrák sorolhatók ide.

A német büntetőjog a formális titokfogalom mellett az anyagi titokfogalommal is operál: államtitoknak minősülnek azok az adatok is, amelyeket kifejezetten nem minősítettek titoknak, de arról tartalmi jellemzőinél vagy kezelésénél fogva csak bizonyos személyeknek lehet tudomásuk.

A korlátozott személyi kör nemcsak az állami szektorban állást betöltőkre vonatkozik, hanem egyéb titokbirtokosokra is, hanem ide kell érteni, ha például egy kémiai laboratóriumban dolgozó személy jelentős fegyvertechnikai felfedezést tesz, vagy az az újságíró, aki eddig ismeretlen katonai leszállópályáról szerez tudomást. A korlátozott hozzáférés nem valósul meg akkor, ha az adatról bármely harmadik személy tudomást szerezhet (pl. utcán felejtett államtitkot tartalmazó irat). A tények akkor hozzáférhetőek, ha dologi valójukban megismerhetőek.

Az adat akkor lehet titok, ha annak nyilvánosságra hozatala a Német Szövetségi Köztársaság külbiztonságát veszélyeztetné (Geheimhaltungsbedürftigkeit). Ennek a szükségességi tesztnek egy külföldi hatalommal szemben kell megvalósulnia. Külföldi hatalomnak minősülnek egyes lázadó csoportok is, hiszen magukhoz ragadhatják a hatalmat, ugyanígy az államok közötti, illetve az államok feletti intézmények is. A külbiztonság veszélyeztetésének fennállását egymásnak ellentmondó érdekek együttes figyelembevételével kell megállapítani. Lényeges azt is kiemelni, hogy szövetségi köztársaságról van szó, tehát a tagállami titkokra a rendelkezés csak annyiban vonatkozik, amennyiben az a Szövetségi Köztársaság külbiztonságát érinti.

Súlyos hátrány bekövetkezésének veszélye konkrét veszélyt jelent akkor, ha a titokban tartandó információt egy külföldi hatalom szerzi meg. A hátrány idegen hatalmak által tett tényleges intézkedésekkel való fenyegetést jelent.

Az államtitok fogalmához továbbá az is hozzátartozik, hogy annak meg kell felelnie a valóságnak.

A fogalom másik része meghatározza azt is, hogy mi nem lehet államtitok. Ezzel próbálja a törvényhozó a törvénytelen titkosításokat „szankcionálni”. Adatot minősíteni csak indokolt esetben lehet, hiszen az információszabadságot, mint alapjogot korlátozza.

Az osztrák büntetőtörvénykönyv is alkot egy büntetőjogi államtitok fogalmat, amely a német definícióval nagy hasonlóságot mutat.

Államtitoknak minősülnek mindazon tények, dolgok és ismeretek, különösen iratok, rajzok, modellek és minták, valamint olyan hírek, amelyek egy korlátozott személyi kör számára hozzáférhetőek, és egy idegen hatalomtól, vagy nemzetek fölötti vagy közötti intézménytől titokban kell tartani, hogy az Osztrák Köztársaság honvédelmét, illetve egy idegen hatalomhoz, vagy nemzetek fölötti vagy közötti intézményhez fűződő kapcsolatát súlyos hátrány bekövetkezésének veszélyét megakadályozza.

A francia Code Penal a magyarhoz képest szűkebb titokfogalmat ismer. A francia törvénykönyv a honvédelmi titok körébe tartozó adatok titkosságának megsértését szankcionálja. Külön tartalmaz büntetőjogi titokfogalmat.

Eszerint honvédelmi titoknak minősülnek azok az információk, eljárások, cikkek, dokumentumok, számítógépes adatok vagy fájlok, amelyek a honvédelem szempontjából kiemelkedő jelentőségűek, és a védelmi határozat hatálya alá tartozva korlátozottan hozzáférhetőek. A védelmi határozat hatálya kiterjed tehát információra, eljárásokra, cikkekre, dokumentumokra, számítógépes adatokra vagy

fájlokra, amelyek nyilvánosságra hozatala sértené a honvédelmi érdeket, vagy honvédelmi titok nyilvánosságra hozatalához vezetne.

A *Conseil d'Etat* döntésének meg kell határoznia az adatok minősítésének szintjét, és a felügyelő hatóságok speciális eszközeit, amelyekkel biztosítani tudják az adatok védelmét.

Amerikában a fentebb ismertetettétől eltérő gyakorlat mutatkozik, amely a kontinentális és angolszász jogrendszer különbözőségéből is adódik.

Az USA-ban még hatályban van egy 1941-es végrehajtási rendeletet, amelyen szinte mindegyik elnök változtatott valamit.

Az amerikai titkosításra vonatkozó végrehajtási utasítás (Executive Order on Classification) nyolc területet jelöl meg, amely esetében indokolt a minősítés:

- a katonai tervek, fegyverzeti rendszerek és működése;
- a külföldi kormányzat információ;
- a hírszerző tevékenységek (ideértve a speciális tevékenységeket is), hírszerzői források és módszerek, a rejtjelezés;
- az USA külföldi kapcsolatai vagy külföldi tevékenysége, ideértve a bizalmas forrásokat is;
- azon nemzetbiztonsággal összefüggő tudományos, technológiai vagy gazdasági ügyek, amelyek a nemzetek közötti terrorizmussal szembeni védelmet szolgálják;
- azon amerikai kormányzati programok, amelyek a nukleáris anyagok és épületek védelmét szolgálják;

- nemzetbiztonsággal összefüggő rendszerek, installációk, infrastruktúrák, projektek és tervek vagy a védelmi szolgálat sebezhető pontjai és adottságai, amelyeknek célja a nemzetek közötti terrorizmussal szembeni védelem

- és végül ide tartoznak a tömegpusztító fegyverekre vonatkozó információk.

Emellett tartalmazza a végrehajtási utasítás azt is, hogy melyek azok az adatkategóriák, amelyeket nem lehet titkosítani.

Az információszabadság szempontjából az államtitok jogszabályi kritériumain túl különleges jelentősége van a titokká minősítés idejének. Fontos, hogy a minősítés ideje csak addig tartson – az EBESZ véleménye szerint legfeljebb 15 évig –, amíg valamely érdek védelme azt szükségessé teszi, hacsak azt nem valamely kényszerítő érdek indokolja.

Albániában a titokká minősítés legfeljebb 10 évig tarthat. Az USA-ban is főszabály a 10 év, kivéve, ha az adat titokban maradása hosszabb ideig indokolt. Magyarországot azon országokkal együtt említi a szervezet, amelyek nagyon hosszú ideig – esetünkben 90 évig is – titkosíthatnak információkat. Közép-Ázsiában jellemző, illetve Horvátországban a jelenlegi törvényjavaslat nem tartalmaz végső határidőt.

Az információszabadságot garantáló törvények (I. számú melléklet) tipikusan meghatározzák azoknak az adatoknak a körét, amelynek államtitokká minősítését kizárják. Az EBESZ elemzése kimondja, hogy nem minősíthetők államtitokká a jogsértéssel vagy az emberi jogok megsértésével kapcsolatos adatok, a közigazgatási hibák, a közegészséget érintő információk, továbbá az idősebb választott tisztviselők egészségére vonatkozó adatok, a környezetvédelemmel összefüggő információk, a statisztikai, a társadalom-gazdasági és a kulturális, alapvető tudományos információk és azon információ, amely pusztán kellemetlen helyzetbe hoz valamely személyt, szervezetet.



## Az államtitoksértés elkövetői

A Btk. államtitoksértésre vonatkozó rendelkezéseivel kapcsolatban a másik problematikus kérdés az elkövetői kör meghatározása. A büntetőjogi szankcionálás nemcsak a titoktartásra kötelezett személyre vonatkozik, hanem mindenre kiterjed, „aki az államtitkot jogosulatlanul megszerzi, a tudomására, illetőleg a birtokába jutott államtitkot jogosulatlanul felhasználja, illetéktelen személy részére hozzáférhetővé vagy illetékes személy részére hozzáférhetetlenné teszi.” Az államtitoksértést tehát civilek is elkövethetik. Más országokban ez hivatalnoki bűncselekménynek számít, azaz azok követhetik el, akik a titok minősítésére, illetve őrzésére kötelesek. Ez a magyar jogrendszerben sem idegen megoldás, hiszen a Csemegi kódex is hasonló megoldást tartalmazott.

Államtitoksértés vádjával az esetek egy részében újságírókat illetnek, akik sok esetben más személytől kapják az információt. Ez felveti annak a problematikáját, hogy az újságíró kötelezhető-e tanúskodásra annak vonatkozásában, hogy honnan származik az információ. Haraszi Miklós szerint szükség lenne egy ún. pajzstörvényre (shield law), amely megvédené az újságírót attól, hogy kikényszerítsék az információforrását (II. számú melléklet).

A német Btk. szabályozása alapvetően különbözik a magyar Btk.-beli elkövetői körtől. A német törvénykönyv a magyar büntető törvénykönyv által szankcionált államtitoksértést több tényállás keretei közé illeszti.

Hazaárulás céljából elkövetett kémkedést az követi el, aki az államtitkot megszerzi, de ez csakis az a cézzal történhet, hogy hazaárulást kövessen el. Ezen elkövetési magatartásból tehát nemcsak a gondatlan elkövetőket (sok esetben ilyenek az újságírók-és céljuk nem is hazaárulás, hanem tájékoztatás), hanem az eshetőleges szándékkal történő elkövetést is kizárja.

Az államtitkok kikémlését csak az követheti el, aki hivatali állásánál, illetve ilyen személy felhatalmazásánál fogva titoktartási kötelezettség terhel, és az államtitkot abból a célból szerzi meg, hogy azt felfedje.

Államtitok felfedése elnevezésű bűncselekményt szintén csak az a személy követheti el, aki hivatali állásánál fogva vagy más személy felhatalmazása folytán titoktartásra köteles. Ez a bűncselekmény azzal valósul meg, ha az államtitkot jogosulatlan személy számára hozzáférhetővé, vagy a nyilvánosság számára megismerhetővé teszi. A tényállás ezen túl eredményt is tartalmaz, ezért az elkövetői kör szűkül. Ez a megállapítás azonban további magyarázatot igényel, amelyet azonban a következő fejezetben teszek meg.

Azt azonban itt ismét megjegyezném, hogy a német Büntető törvénykönyv a titok materiális fogalmát is használja, azaz nem követhető el „államtitoksértés” olyan információra, amely a titokfogalomban meghatározott feltételeknek nem felel meg. A jogellenesen államtitoknak nyilvánított dokumentumok esetében a titkosításra jogosult szerv vagy személy köteles annak szükségességét bizonyítani. Ennek során pedig mérlegelni kell a titokban tartáshoz fűződő érdeket és a véleménynyilvánításhoz szükséges információ szabad megszerzésének érdekét.

Hivatali állásnak számít minden állami szerv, függetlenül attól, hogy törvényhozó szervről, igazságszolgáltatásról vagy végrehajtó hatalomról van szó. Ide ideértendők azonban a közigazgatás egyéb szervei is pl. a közjogi testületek.

A német törvénykönyv a gondatlan elkövetést is jóval szűkebb körben rendeli büntetni. A gondatlan elkövetésnek két esetét ismeri a büntető törvénykönyv. Az első esetben – amikor a gondatlanság a veszélyhelyzet előidézésre terjed ki – a bűncselekményt az követheti el, akit hivatali pozíciójánál, vagy ilyen személy felhatalmazása folytán titoktartási kötelezettség terhel. Másik esetben is – amikor az elkövetési magatartást is gondatlanságból követik el – csak az lehet elkövető, akit hivatali pozíciójánál, vagy ilyen személy felhatalmazása folytán titoktartási

kötelezettség terhel, azzal a további kitételrel, hogy csak olyan államtitok vonatkozásában áll fenn ez a kötelezettség, amely hivatalánál, beosztásánál vagy egyéb hivatali állásánál felhatalmazásánál fogva számára hozzáférhető volt.

Hasonlóan a német szabályozáshoz Ausztriában is államtitok nyilvánosságra hozatalával - ellentétben a magyar szabályokkal - csak az vádolható, akinek a titok megtartására nézve jogi kötelezettsége állt fenn. Az államtitok megszerzését, illetve visszatartását is büntetni rendeli. További tényállási elem, hogy bármelyik cselekményt azzal a szándékkal kövesse el, hogy az adat egy idegen hatalom, vagy egy nemzetek fölötti vagy közötti intézmény számára hozzáférhetővé vagy ismertté váljon, és ezzel Osztrák Köztársaság honvédelmét, illetve egy idegen hatalomhoz, vagy nemzetek fölötti vagy közötti intézményhez fűződő kapcsolatát veszélyeztesse.

A francia Code Penal egy harmadik szabályozási módot választ. Differenciált rendelkezést tartalmaz az államtitoksértés elkövetőinek vonatkozásában. A törvény szigorúbban rendeli bünteti azokat, akik pozíciójuknál, foglalkozásuknál, állandó vagy ideiglenes megbízásuknál fogva honvédelmi titoknak minősülő bizalmas információt tartanak maguknál. Míg ezen személyeket 7 évig terjedő szabadságvesztéssel és 100.000 euró pénzbüntetéssel bünteti, addig a civileket – mindenki más, aki az előző kategóriákba nem sorolható be – „csak” 5 évig terjedő szabadságvesztéssel és 75.000 euró pénzbüntetéssel sújtja.

A titokbirtokos akkor követi el a honvédelmi titok megsértése bűncselekményét, ha ilyen honvédelmi titok körébe tartozó információt, eljárást, cikket, dokumentumot vagy számítógépes adatot vagy fájlt megsemmisít, megsért, ellop, vagy lemásol, úgyszintén akkor is, ha nyilvánosságra hozza vagy jogosulatlan személy tudomására hozza. Büntetendő a titokbirtokos, ha megengedi, hogy más az ilyen honvédelmi titok körébe tartozó információt, eljárást, cikket dokumentumot vagy számítógépes adatot vagy fájlt megsemmisítsen, megsértsen, ellopja vagy lemásolja, nyilvánosságra hozza.

Civilként pedig az büntetendő, aki honvédelmi titkot megszerez, bármilyen módon megsemmisít, eltünttet vagy lemásol, nyilvánosságra vagy jogosulatlan személy tudomásra hozza.

Az Egyesült Államok szabályozása ezektől eltérő. Nem tartalmaz általános rendelkezést az államtitok nyilvánosságra kerülésével kapcsolatban. Az 1917-ben elfogadott kémkedésről szóló törvény tartalmazza azt a korlátozást, hogy az érintett információ nyilvánosságra hozatala nem történhet az USA megsértésének szándékával. Az általában elfogadott, hogy ez a rendelkezés nem alkalmazható az államtitkot publikáló újságírókra.

Összességében az állapítható meg, hogy megközelítőleg az EBESZ-államok felében léteznek olyan szabályok, amelyek alapján államtitoksértéssel csak azon személy vádolható, akinek hivatalánál fogva kötelessége a titok őrzése vagy erre felhatalmazást kapott.

Johann P. Fritz, a Nemzetközi Sajtóintézet igazgatója – Csík Renáta ügye kapcsán – azt mondta, hogy a civilek által is elkövethető államtitoksértés hatalommal való visszaélésnek minősül. Egy ilyen idejét múlt és elavult jogszabályi rendelkezés nem működhet egy olyan államban, amely a sajtószabadság és az információ szabad áramlása mellett elkötelezett.

**7.** Az Európai Unió bűnügyi együttműködési rendszere az elmúlt tizennyolc év fejlődésének eredménye. Ez a fejlődés, mint Farkas Ákos megállapítja a Lisszaboni Szerződéssel új szakaszba lépett. Ez alkalmat nyújt arra, hogy az eddig megtett út elemezhetővé váljék és vázolni lehessen az elkövetkezendő időszak feladatait, perspektíváit. A III. pillér „A szabadság, biztonság és jog” pillére létrehozásától a büntetőjog és a bűnügyi együttműködés motorja volt. A büntető ügyekben a tényleges együttműködés itt zajlottak. Az együttműködésnek két szintje volt. Az egyik a folyamatos jogalkotás a másik a bűnügyi együttműködést elősegítő intézmények szintje.

A bűnügyi együttműködés intézményi szintjének előzményei az 1970-es évekre az un. TREVI csoport megalakulásáig nyúlnak vissza. Az 1975. decemberi Európai Tanács római ülésének határozata szerint „a tagállamok belügyminisztereinek (vagy hasonló hatáskörű minisztereinek) találkozniuk kell a hatáskörükbe tartozó ügyek, különösen a törvényesség és a közrend megvitatása céljából”. A TREVI mozaikszó a Terrorism, Radicalism Extremism (szélsőségesség), Violence (erőszak), International szavak rövidítése. A csoport törvényesség és a közrend területén folytatott együttműködés informális, tehát a jog által nem szabályozott testülete volt. A legtöbb olyan kérdés amellyel foglalkozott nem tartozott a Római Szerződés hatálya alá és az Európai Bizottság nem vett részt a munkájában. A miniszterek pedig nem voltak kötelesek válaszolni az Európai Parlament képviselőinek a TREVI csoport tevékenységével kapcsolatos kérdéseire. A miniszterek azonban továbbra is felelősek voltak nemzeti parlamentjeiknek. A TREVI üléseit vezető miniszter pedig minden évben jelentést tett az Európai Parlament Polgári Szabadságjogi és Belügyi Bizottságának. A TREVI az EU létrejöttével beleolvadt a III. pilléres együttműködés rendszerébe.

A jogi együttműködés az 1980-as évek végén indult meg, amit a különböző, a bűnügyi együttműködés tárgyában létrejött konvenciók jeleznek. Ebbe a körbe tartoznak a közös határok ellenőrzésének fokozatos megszüntetéséről szóló 1985-ben és 1990-ben létrejött 1995. március 1-én hatályba lépett Schengeni Megállapodásnak (SchM I., II.) a belső határokon átnyúló bűnüldözéssel, elfogással kapcsolatos rendelkezései és a Schengeni Információs Rendszerről (SIS) szóló konvenció (Brüsszel, 1995. július 26.) amely a személyek, az elveszett illetve elloptott tárgyaknak az azonosítására szolgál, illetve elősegíti az információk illetve adatok cseréjét. A SchM alá tartozó politikák területén eddig elért eredményeket összességét az un. Schengeni Vívmányokat, az ASZ-hoz csatolt jegyzőkönyv illesztette be az EU keretébe.

Az EU megalakulása előtt 1980-as évek végén az 1990-es évek elején az európai politikai együttműködés keretében egyebek mellett számos a bűnügyi együttműködés megkönnyítésére szánt egyezmény is létrejött. Ezek közé tartozik az

elítéltek átszállításáról (Brüsszel, 1987. május 25.), a ne bi in idem, a kétszeres elbírálás tilalmáról (Brüsszel, 1987. május 15), a kiadatási kérelmek elintézésének egyszerűsítéséről és modernizálásáról (San Sebastian, 1989. május 26.), a büntetőeljárások átadásáról (Róma, 1990. november 6.), a külföldi ítéletek végrehajtásáról (Hága, 1991. november 13.) szóló egyezmény.

Az EU létrejöttét követően a bűnügyi együttműködés terepévé a III. pillér vált. Ennek keretében tovább folyt a konvencióalkotás. Olyan egyezmények születtek, mint az kiadatási eljárás egyszerűsítéséről (Brüsszel, 1995. március 10.), az Európai Rendőrségi Hivatalról (Brüsszel, 1995. július 26.), az Európai Közösség pénzügyi érdekeinek védelméről (Brüsszel, 1995. július 26.), a korrupció elleni küzdelemről (Brüsszel 1997. május 26.), a büntető ügyekben történő kölcsönös segítségnyújtásról (Brüsszel, 2000. május 29) szóló egyezmény.

Ezekben a konvenciókban közös, hogy az Europol konvenció és a bűnügyi jogsegélyről szóló egyezmény kivételével a mindeddig nem léptek hatályba, mutatva a tagállamok ratifikációs hajlandóságát. Ez arra is rávilágít, hogy a tagállamok a büntetőjog alkotására vonatkozó kizárólagos hatáskörük egy részéről is nehezen mondanak le. Egyben felhívja a figyelmet arra, hogy bár az EU a konvenciók megalkotásának kezdeményezése és megalkotása során jelentős, a tagállamokat maga mellé állító aktivitást mutat, a ratifikáció már szigorúan belügy, s bár az egyezmények hatályba lépéséhez a tagállamok „csupán” felének a ratifikációja szükséges az EU ezt is csak nehezen vagy egyáltalán nem képes elérni.

Az EUSZ 34. cikk (2) bek a)-d) pontjának megfelelően a büntetőügyekben való rendőrségi és igazságügyi együttműködés körében a Tanács közös álláspontokat, kerethatározatokat, határozatokat fogadhat el, illetve egyezményeket dolgozhat ki, amelyeket a tagállamoknak elfogadásra ajánl. Ezek közül a közös álláspont az Unió egy konkrét ügyre vonatkozó jogértelmezéssel kapcsolatos álláspontját fejezi ki, a

határozat pedig bármely kérdésre alkalmazható, amely a jogharmonizáció körén kívül esik, de a III. pillére célok elérését szolgálja, de kötelező erővel nem fűződik hozzá.

Így - figyelembe véve a ratifikációs hajlandóságról mondottakat - napjainkra kerethatározat vált a III. pillér meghatározó jogforrásává.

A kerethatározat (EU Szerződés 34. cikk (1) bek. b) pont) a tagállamok törvényeinek és rendeleteinek közelítését szolgálja és kötelezi a tagállamot, azonban a megvalósítás formáját és módját a nemzeti jogalkotó szervekre bízta. Ez a jogforrás tehát hasonlít az I. pilléres rendelethez. A nemzeti jogalkotás elmaradása azonban nem von maga után semmilyen szankciót, szemben az irányelvvel, amelynek kikényszerítése érdekében a Bizottság eljárást indíthat az EK Bírósága előtt.

Az eddig megalkotott kerethatározatok kevés kivétellel - csakúgy mint a konvenciók - büntetőjogi rendelkezéseket tartalmaznak. Az utóbbi időben azonban a büntetőeljárás területén is fontos kerethatározatok jelentek meg vagy várnak megalkotásra.

Ez már csak azért is fontos, mert a III. pilléres együttműködés során számos a bűnügyi együttműködést elősegítő intézmény jött létre. Elsőként 1998. október 1-én az Europol kezdte meg a működését. Ugyanebben az évben létrejött az Európai Igazságügyi Hálózat. Az 1999. októberi Tamperei Európai Tanács döntése nyomán 2002-ben alakult meg az Eurojust, az Európai Igazságügyi Együttműködési Egység, amely 2003. óta tevékenykedik.

Az Eurojustnak a bűnügyi együttműködés rendszerében elfoglalt meghatározó helyét a Nizzai Szerződés szabályai rögzítik. Ennek értelmében az Eurojust feladata a tagállami nyomozó hatóságok közötti megfelelő koordináció elősegítése, a határokon átnyúló súlyos bűncselekmények nyomozásának előmozdítása, az Európai Igazságszolgáltatási Hálózattal való együttműködés a jogsegélykérelmek végrehajtásának és a kiadatási kérelmek teljesítésének megkönnyítése végett.

Ezek a rendelkezések azt is egyértelművé teszik, hogy az EU és tagországai hivatalosan is elismerték azt kérelmelhetetlen tény, hogy a határokon átnyúló bűnözés elleni fellépés csak a határokon átívelő bűnüldözés segítségével lehetséges.

Ezt a felismerést tükrözik az EUSZ-nek a közös fellépésről rendelkező az ASZ által kiegészített 30. cikk (1) bek a) pontjának rendelkezése, amely szerint a közös fellépés kiterjed a tagállamok hatáskörrel rendelkező hatóságai -beleértve a rendőrséget és egyéb speciális jogalkalmazó szerveket - közötti operatív együttműködésre, a bűncselekmények megelőzése, felderítése és nyomozása területén. Ennek a szándéknak a jegyében mozdult el az Europol szerepe- a konvenció létrehozóinak eredeti szándékai szerinti információ tároló, kezelő, nyilvántartó és elosztó funkciótól az operativitás felé (EUSZ 31. cikk (2).bek.).

A határokon átívelő bűnözés elleni fellépésnek azonban csak egyik oldala az intézmények megteremtése és az anyagi büntetőjog szabályainak bizonyos, az EUSZ-ben meghatározott körre vonatkozó harmonizációja. Az intézmények és a jog hatékony működtetése nem képzelhető el az igazságszolgáltatás és az eljárási szabályok valamilyen szintű közelítése nélkül. Ez persze nem jelenti - mint ahogy a büntetőjog területén sem jelentheti - a szabályok mindenre kiterjedő harmonizációját az igazságszolgáltatás egységesítését. Az EU ma már huszonhét tagállama jelenleg több mint huszonhét büntető igazságszolgáltatási és eljárási rendszert jelent, ami ezt a feladatot eleve kilátástalanná teszi.

Be kell tehát látni, hogy a bűnüldözés, a nyomozás a büntetőeljárás egyik legfontosabb szakasza ugyan, de a vádemelésre és a bírósági eljárásra vonatkozó szabályok eltérései miatt minden itt elért eredmény elveszítheti a jelentőségét és meghiúsulhatnak az EUSZ-ben megfogalmazott célok is. Ezért szükség van arra, hogy a különböző eljárási rendszerek között hidat verjenek, melyek biztosítják közöttük az átjárást.



Az egyik megoldandó kérdés, hogy melyik ország rendelkezik joghatósággal a bűncselekmény elbírálására. Ha a bűncselekmények meghatározása és a szankció mértéke között a tagországok között jelentős az eltérés fennállhat annak a veszélye, hogy az ügyész a szigorúbb elbírálást lehetővé tevő ország bírósága előtt emel vádat. De ugyanez a veszély áll fenn, ha a nyomozás során alapjogokat érintő bírói intézkedés szükséges. Ha ezen a területen is különbségek állnak fenn nem kizárt, hogy az ügyész az egyszerűbb eljárást kínáló ország fóruma előtt indítványozza például a kényszerintézkedés elrendelését.

Ez nem csupán a terhelte jelent a szükségesnél hátrányosabb következményeket, de a tisztességes eljárás követelményeivel is ütközik. Ennek a problémának a megoldását többen részletes hatásköri és illetékességi szabályok megalkotásában illetve egy európai vádtanács (pre-trial chamber) felállításában látják

Az eljárási szabályok legfontosabb csoportja a bizonyítási joghoz kapcsolódik. A bizonyítás a büntetőeljárás legfontosabb része. Az erre vonatkozó szabályok határozzák meg a bizonyítás eszközeit, módját, szabályait, a bizonyítékok felhasználhatóságát, a bizonyításban gyakorolható terhelti jogokat stb. A tagállamok közötti jelentős különbségek a bizonyítékok kölcsönös elfogadását, felhasználhatóságát akadályozzák meg. A megoldást erre a problémára többen a kölcsönösen elfogadható bizonyítási szabályok katalógusának vagy azoknak a szabályoknak a megteremtésében látják, amelyek lehetővé teszik a másik tagállamban lefolytatott bizonyítás eredményének az elfogadását. Mások, a bizonyítékok kölcsönös elfogadhatóságának előfeltételét ezen a területen is a bizonyítási szabályok a védői és sértetti jogok harmonizálásában, az Unió területén azonosan gyakorolható emberi jogok garantálásában látják.

Ezeknek a problémának a megoldására az 1990-es évek végétől formálódnak a megoldási lehetőségek. Ezeknek a keretét az európai területiség, az európai igazságügyi térség adja. Ennek javaslatát Valery Giscard d'Estaing 1977-ben

terjesztette elő, a közösségi dimenzióval rendelkező jogi ügyek a rendőrségi és igazságügyi, vámügyi, kiadatási, menekültügyi együttműködés megkönnyítésére. Az egységes igazságügyi térség gyakorlati megvalósításának a megkezdésére azonban - bár a kérdéssel 1998-ban a Cardiffi Európa Tanács is foglalkozott - a Tamperei Európai Tanácsig (TET), 1999. októberéig várni kellett. Az egységes igazságügyi térség az egységes gazdasági térség mintájára azt jelenti, hogy a belső határok eltörlésének a bűnüldözésre és az igazságszolgáltatásra is következményekkel kell járnia. Az igazságszolgáltatási térség szerves része *egyrészt* - a tőke, a szolgáltatások, az árúk és a személyek szabad áramlásának a mintájára - a nyomozások és a bűnüldözés belső határoktól való függetlensége, olyan bűncselekmények esetén, amelyek szintén nem tisztelik a határokat és kiemelkedő súlyúknál fogva minden tagállam fellépését igénylik, *másrészt* a kölcsönös elismerés elve.

A 2000. május 29-i, a büntető ügyekben nyújtandó kölcsönös jogsegélyről szóló egyezmény megteremtette, illetve mederbe terelte a határoktól független nyomozás lefolytatásának, fedett nyomozó bevetésének, titkos adatszerzésnek a lehetőségét. A nemzetközi bűnözés, a tiltott kábítószer- illetve emberkereskedelem valamint a terrorcselekmények ellen folytatott nyomozások során és a közös nyomozócsoportok létrehozásáról rendelkezik az EU 2002. június 13-i kerethatározat is

*A kölcsönös elismerés elve* az EK szintjén régóta létező elv (pl foglalkozások, diplomák, polgári, kereskedelmi jogi bírósági döntések kölcsönös elismerése), a bűnügyi együttműködés területén azonban csak a TET határozata alapján napjainkban formálódik. A kölcsönös elismerés elve azt jelenti, hogy a EU területén a tagállamok egymás meghatározott jogi aktusait minden külön eljárás nélkül érvényesnek és végrehajthatónak ismerik el. A kölcsönös elismerés elve eddig három öt kerethatározatban jelent meg. Az egyik a pénzmosásról, valamint a bűncselekményekhez használt eszközök és az abból származó jövedelem azonosításáról, felkutatásáról, zárolásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról szóló 2001. június 26-i kerethatározat, a másik az európai elfogatóparancsról és a tagállamok

közötti átadási eljárásokról szóló 2002. június 13-i kerethatározat, a harmadik a bűncselekményekre vonatkozó bizonyítékok és bűncselekmény eredményeként létrejövő vagyon zárolásáról szóló 2003. július 22-i kerethatározat, a negyedik a kölcsönös elismerés elvének a pénzbüntetésekre való alkalmazásáról szóló 2005. február 24-én elfogadott kerethatározat, az ötödik a

Kvázi kölcsönös elismerésre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz a már említett bűnügyi jogsegélyegyezmény 2001-ben elfogadott kiegészítő jegyzőkönyve is, amely a pénzügyi és a politikai bűncselekmények tekintetében eltörli a kéttős inkrimináció elvét és olyan esetekre, amelyekben a tagállam a kéttős inkrimináció hiányára hivatkozással megtagadja a jogsegélyt, konzultációs eljárást hoz létre.

Előrelépés történt a büntetőeljárás szereplői által az eljárásban megillető kölcsönösen elismert jogok tekintetében, amit a 2003. február 19-i, a terheltet és a védőt megillető eljárási garanciák az Európai Unióban címmel kibocsátott ZK is jelez, de 2001. március 15-én kerethatározat született a sértett büntetőeljárási jogállásáról is. Igaz mindkettő megrekedt a tervezet szintjén, bár a helyzet a jelenlegi állás szerint már nem reménytelen.

A büntetőeljárások legfontosabb területén a bizonyítási jogban is megindultak a változások. A Bizottság 2003. november 11-én javaslatot nyújtott be a Tanácshoz a büntetőeljárásban bizonyítékként felhasználható tárgyakra, dokumentumokra és adatokra vonatkozó bizonyítási parancs kibocsátása iránt, amely, ha viszonylag szűk körben is, de meghatározza a kölcsönösen elismerhető bizonyítékok körét. Ennek nyomán született meg a már említett 2008. december 18-án az erről szóló kerethatározat.

Kétségtelen tény, hogy mindezeknek a kerethatározatoknak a tagállami büntetőeljárásokba történő beemelése nem mentes a problémáktól, azonban éppen az európai elfogatóparancsról szóló kerethatározat – kisebb zökkenőket követő - eredményes megvalósulása jelzi, hogy a büntetőügyek meghatározott területén való

operatív, gyors együttműködéshez és igazságszolgáltatáshoz fűződő érdekek lassan túlnő a tagállamok büntető jogalkotásához való feltétlen ragaszkodásán. A Lisszaboni Szerződés pedig azt mutatja, hogy a jogalkotás területén bekövetkezett a paradigmaváltás.

**8.** A határokon átnyúló bűncselekmények felderítése az EU-ban igényli a határokon átnyúló bűnügyi együttműködési formák megteremtését. Ennek egyike a titkos információgyűjtés. Az információszerzésnek ez a módja számos jogi és emberi jogi kérdést vet fel. A projektnek ebben a szegmensében folytatott kutatásainak eredményeként született meg Kis László a PhD dolgozata. A dolgozat középpontjában tematikai szempontból a titkos információgyűjtés fogalmi körébe vonható erők és módszerek (a vonatkozó jogszabályokban alkalmazott összefoglaló elnevezést használva: eszközök) állnak. Ez a kérdéskör teremti meg a logikai kapcsolatot a dolgozat másik két nagy témaköre: a rendőri együttműködés és a perrendszerű bizonyítás között.

A rendőri együttműködés a magyar jogirodalomban jelenleg még korántsem teljes körűen feldolgozott témakör – sőt, az eddigi publikációk nagyrészt a mikroszintű kooperáció egyes specifikus kérdéseit érintették mindösszesen -, annak ellenére, hogy a büntetőügyekben folytatott nemzetközi együttműködésben jelentős szerepet tölt be, s a külföldi elméleti szakemberek mind a belső jog, mind az európai jog, mind pedig az emberi jogok perspektívájából vizsgálván régóta foglalkoznak ezen kérdéskörrel, s több monografikus igényű munka született e tárgykörben. Jelen dolgozatnak sem célja a rendőri együttműködésnek a teljesség igényével történő feldolgozása, mindazonáltal a titkos információgyűjtéshez szorosan kapcsolódó kérdéseken túlmenően kísérletet tesz az európai rendőri kooperáció szervezeti és jogforrási rendszerének olyan szintű feldolgozására, mely a titkosszolgálati eszközökre vonatkozó részletszabályok bemutatása és kritikai szempontú elemzése végett álláspontom szerint feltétlenül szükséges, hiszen az ekként bemutatott

felvázolt fogalmi és tematikai keretbe illeszthetők be a dolgozat címében foglaltakhoz szorosabb szállal kötődő gondolatok.

A vonatkozó európai, nemzetközi szintű szabályozás tárgyalását azonban természetesen megelőzi a titkos adatgyűjtésnek a felderítési-nyomozati munkában játszott szerepével kapcsolatos tárgykör, amely a témával összefüggő általános kérdésekre koncentrálnak, továbbá a titkos információgyűjtés szabályanyagának egészét érintő emberi jogi szempontú követelmények tárgyalása. Ezen két fejezet elsődleges célja, hogy a továbbiakban a dolgozat soron következő részeiben kifejtendő témakörök (titkos információgyűjtési eszközök, rendőri együttműködés, bizonyítékként történő felhasználás) elemzéséhez nyújtson kiindulópontot. Mindazonáltal ezen fejezetek önálló tematikai egységet is képeznek; a titkosszolgálati munka sajátosságaiból fakadóan mind a felderítés-nyomozás, mind pedig az emberi jogok témakörét - jelentőségüknél fogva – önálló fejezetben tartottam célszerűnek tárgyalni. Ezen utóbbi fejezet alapját az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában kialakult elvek képezik, tekintettel arra, hogy a strasbourgi ítélezés az európai és tagállami jogalkotásra is egyfajta indirekt hatás révén komoly befolyást gyakorol.

A dolgozatnak az egyes titkos adatgyűjtési eszközökre vonatkozó hazai szabályozást elemző részei elsősorban a bűnüldözési-igazságszolgáltatási célú eszközökre koncentrálnak, tekintettel arra, hogy a nemzetbiztonsági célú műveletek rendszerében a titkosszolgálati eszközök tárgyalása - a dolgozat alapvetően büntetőeljárás jellegéből fakadóan – a tematikai kereteket meghaladná. Természetesen a nemzetbiztonsági munka során gyűjtött adatok esetleges büntetőeljárásbeli szerepére tekintettel a vonatkozó alfejezetben sor kerül a nemzetbiztonsági célú titkos információgyűjtés felvázolására is, azonban részletes elemzés tárgya a bűnüldözési témakört érinti.

A magyar szabályozás tárgyalását követően kerül sor a dolgozatban az európai rendőri együttműködés sajátosságainak bemutatására, majd ezen rendszeren belül a

titkos információgyűjtés területén folytatott kooperáció részletes elemzésére a fentiekben írt logikának megfelelően, nem mellőzve a megoldásra váró kérdések tárgyalását.

A dolgozat harmadik részének tekinthető utolsó fejezet a titkos információgyűjtés során beszerzett adatok büntetőeljárásban történő felhasználásával foglalkozik. Ebből kitűnően, a dolgozat nem érinti az – egyébiránt a rendőri együttműködés gyakorlatában jelentős szerepet játszó – adatbázisok, információtovábbítás, adatvédelem kérdéseit, hanem - megtartván annak egészére érvényes, alapvetően büntetőeljárás szempontú megközelítését – a jogellenesen beszerzett bizonyítási eszközökből származó bizonyítékok kizárásának és felhasználásának kérdéseit taglalja a kontinentális és az angolszász típusú bizonyítási rendszerek alapelveinek és több külföldi állam belső szabályainak tükrében, természetesen mindezek mellett a magyar megoldásra is hangsúlyt fektetve, s ezen kiindulópont felhasználásával jut el a titkosszolgálati eszközökkel beszerzett adatok perrendszerű bizonyításban történő felhasználásának problémaköréhez, amelynek tárgyalása ekként lezárja a titkos információgyűjtés - európai rendőri együttműködés - bizonyítás fentiekben említett logikai triászát.

**9.** A bűnmegelőzés a nemzeti és a nemzetközi vonatkozású bűncselekmények elleni fellépés során egyaránt fontos. Dávid Lilla kutatásai a nemzetközileg elismert bűnmegelőzési módszerekre irányultak.

A kriminológiai kutatások jelentős része a 20. század második felétől egyre aktívabban koncentrált azon jellemzők azonosítására, melyek a bűnelkövető személyiségvonásaiban, szocializációs folyamataiban és életkörülményeiben rejlenek. E sajátosságok felismerése nagy segítségünkre lehet a bűnözés elleni küzdelemben, hiszen nem létezik általános bűnmegelőzés – más reakciót igényel a társadalom részéről a vagyon elleni bűncselekmények és az erőszakos bűnözés visszaszorítása. E reakciók kifinomultságának elősegítése érdekében két nemzetközi szervezet, az

International Center of Aggression Replacement Training és az Emmaüs International tevékenységét tettem kutatásom tárgyává.

Agresszió alatt köznapi értelemben ok nélküli támadást, vagy tettelegességet értünk. Erőszakról általában akkor beszélünk, amikor fizikai erők alkalmazásával egy személynek sérülést vagy egy vagyontárgyban kárt okoznak, s a köznapi felfogás erőszak alatt általában súlyos agresszív viselkedést ért. Emberi agresszió minden olyan interperszonális jelenség, amely belső vagy külső eredetű konfliktusok megoldási eszközeként szolgál. Az erőszak kommunikációs eszközként való elfogadása, rögzülése, megjelenése a gyermekek, fiatalok deviáns viselkedésében, majd bűncselekményeiben az újratermelődéssel feltartóztathatatlan folyamatát indítja meg újra és újra. E folyamatba való beavatkozásra teremt lehetőséget az agressziókezelő tréning – A.R.T. módszer –, mely világszerte eredményesnek bizonyult. A tréning felépítésének és hatékonyságának ismertetésével kívánom felhívni a figyelmet arra, hogy a magyar oktatás és igazságszolgáltatás terén is hasznunkra válna, ha lehetőség lenne széleskörű alkalmazására.

„A legjobb kriminálpolitika a jó szociálpolitika”, vallotta Franz Liszt már a 19. században. Victor Hugo pedig ugyanebben az időben a következőket írta legismertebb regényében: „Ritka ember az olyan, aki a süllyedésben nem aljasodik el; különben van egy bizonyos pont, ahol a szerencsétlenek és a becstelenek összekeverednek és egybevegyülnek és egyetlen végzetes szóval jelölhetők: nyomorultak...”. Franciaországból indult útnak az Emmaüs mozgalom, mely idén ünnepli „alakulásának” hatvanadik évfordulóját. E hatvan év alatt szervezetei több mint negyven országban küzdöttek sikeresen a szegénység, kirekesztettség, bűnözés és reménytelenség ellen, méghozzá az értékteremtés eszközével. Hazánkban is nagy szükség lenne e szervezet által a szociálpolitika és a bűnmegelőzés terén kiaknázható energiákra, mely a munkát értéknek tekinti, és az államtól nem teljes ellátást, gondoskodást vár, hanem kamatoztatható eszközöket, lehetőségeket – nem egy

kenyeret, ami holnapra elfogy, hanem szerszámot, mellyel holnap is megkereshető a mindennapi kenyér.

## **V. A kutatási eredmények hasznosítása**

A kutatás eredményeit hasznosítása két dimenzióban folyik. Nemzeti és nemzetközi szinten. Nemzeti szinten egyrészt az oktatásban, másrészt pedig a tudományos eredmények publikálásában és ezáltal az igazságszolgáltatási szervek szemléletének bővítésében.

Nemzetközi szinten részben a jogharmonizációs folyamatok elősegítése, részben pedig a nemzetközi büntetőjog-tudomány ismeretanyagának bővítése, ide értve a magyar eredmények nemzetközi szintű megismertetését. Ezt a célt van hivatva megvalósítani a záró konferencia anyagának kiadásra történő előkészítése.

### ***A projekt megvalósítása során készült kutatási anyagok, publikációk jegyzéke***

BARTKÓ RÓBERT: A nemzetközi terrorizmus . MEÁJK BTI, 2009, 29 o. (kézirat)

DÁVD LILLA: Nemzetközileg elismert módszerek a bűnmegelőzésben. MEÁJK BTI, 2009, 19 o. (kézirat)

FANTOLY ZSANETT: Lehet-e bűnelkövető az állam? MEÁJK BTI, 2009 21 o. (kézirat)

FARKAS ÁKOS: A nemzetközi büntetőbíróságok előtt folyó bizonyítás sajátosságai. MEÁJK BTI, 2009, 20 o. (kézirat)

- Az európai büntetőjog fejlődésének irányai. MEÁJK BTI, 2009, 25 o. (kézirat)

KIS LÁSZLÓ: A titkos adatgyűjtés szerepe a büntetőeljárásban, különös tekintettel az Európai Unió kertében folytatott együttműködésre. PhD értekezés, MEÁJK Deák Ferenc Doktori iskola, 2009, 371 o. (kézirat)



KOVÁCS LEVENTE: A kínzás büntette a nemzetközi büntetőjogban. MEÁJK BTI, 2009, 26 o. (kézirat)

M.NYITRAI PÉTER: A nemzetközi bűncselekmény koncepciója. MEÁJK BTI, 2009, 24 o.

SÁNTHA Ferenc: A népirtás bűncselekményének néhány problematikus kérdéséről. In.: Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2007.

SÁNTHA Ferenc: Az erőszakos nemi bűncselekmények nemzetközi büntetőjogi vonatkozásai. In: Jogtudományi Közlöny 2008. február. 82-93. p.

SÁNTHA Ferenc: Az emberiség elleni bűncselekmények. In: Miskolci Jogi Szemle III. évf. 2008. 1. szám. 50-69. p

SÁNTHA Ferenc: Háborús bűncselekmények - rövid kitekintés az ad hoc nemzetközi törvényszékek gyakorlatára. In: Bűnügyi Szemle 2008/1. 18-24. p

SÁNTHA Ferenc: Parancsnokok, előjárók felelőssége a nemzetközi büntetőjogban. In: Egységesedés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban (Szerk. Kirs E.), Miskolc, Bíbor Kiadó, 2009. 43-55. p.

SÁNTHA FERENC: Büntethetőségi akadályok a nemzetközi büntetőjogban. MEÁJK BTI, 2009, 10 o. (kézirat)